

"We maken in Nederland de markt ongeïnspireerd en lui."

Tien spraakmakers over Belvedere p. 16 e.v.

Experimenteren met cultuur-historische kennis p. 64

Minachting voor de burger? p. 26

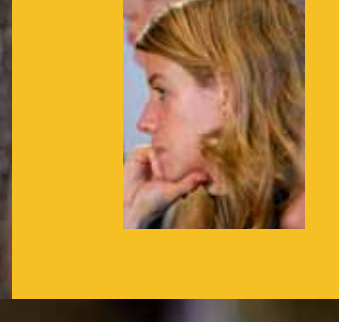
Overdosis geschiedenis; over ontwerpers en hun keuzes p. 46

MAART 2008

B FES TIV AL LV MA GAZ INE D FES TIV AL R MA GAZ INE

tussen droom en daad, OVEREIND
HOUDEN VAN CULTUURHISTORISCHE AMBITIES *ruimte*
maken, OP ZOEK NAAR JE DRIJVEREN

Eenmalige uitgave van
projectbureau Belvedere

FES
TIV
AL

MA
GAZ
INE

FES
TIV
AL

MA
GAZ
INE

**INHOUD
BELVEDERE
FESTIVAL
1 NOVEMBER 2007**

Tussen droom
en daad 6

OPINIE

Rudy Stroink 16
Willem van Toorn

De opbrengsten van
cultuurhistorie 18

OPINIE

Marjoleine de Vos 22
Arjo Klamer 24

De waarde van
actieve burgers 26

OPINIE

Kees de Ruiter 34
Peter Klomp

Ruimte maken 36

Razende reporter 38

Betekenisvolle
plekken in beeld 40

OPINIE

Evert van Ginkel 44

Het creatieve
keuzeproces 46

OPINIE

Erik de Jong 54

In de geest van de wet 56

OPINIE

Fred Kistenkas 62
Jaap Dirkmaat 63

Koppelen en
delen van kennis 64

Fortune 67

Daad-
kracht

Belvedere Bios 68

Colofon 70

Gistingsproces

Na de Tweede Wereldoorlog is ons land met veel elan en vakmanschap vormgegeven. De woningbouw- en herstelopgaven die er lagen waren evident, de verantwoordelijkheidsverdeling tussen partijen duidelijk en het gezamenlijk belang onbetwist. Vanuit de Angelsaksische landen werd bovendien de project- en managementliteratuur aangedragen die alles van een fundament voorzag. Veel adviesbureaus zijn er groot mee geworden. Het laatste decennium ontdekken we echter in toenemende mate dat de beoogde resultaten te wensen overlaten. Projecten verzanden in strijd over belangen en verantwoordelijkheden, burgers herkennen zich niet langer in proces en uitkomst, het elan verdwijnt en de beoogde kwaliteit valt vies tegen. Een tijdje dachten we dat we het gewoon nog niet strak genoeg aanpakten en rekenden we het ongenoegen eenvoudigweg tot 'frictiekosten'. Met nog meer planning en betere procedures zou het best goed komen. Maar inmiddels hebben we proefondervindelijk kunnen ervaren dat de oude aanpak niet meer werkt. Vorig jaar verklaarde de directeur van het Ruimtelijk Planbureau de ruimtelijke ordening van Nederland dan ook officieel voor dood.

Ondertussen gist het echter vanaf de basis. Projectmanagement verandert in gebiedsontwikkeling, beleidsmatige top-down sturing wordt vervangen door gebiedseigen ontwikkeling van onderop, sequentieel denken wordt parallel schakelen en verzonnen vorm- en marketingconcepten worden vervangen door identiteitszoekende betekenisgeving in een nauwe samenwerking tussen publiek, privaat en privé. Vooral bij dat laatste aspect speelt het ontwerpen van-uit- en met het verleden een belangrijke rol. Sinds 1999, toen de Belvederenota verscheen, wordt al met deze praktijk geoefend. We zien de resultaten en de energie die het los maakt, maar ook de vraagstukken die nog onbeantwoord zijn. Op het Belvederfestival van november 2007 stond die praktijk en haar praktijk-beoefenaars centraal: de gevonden oplossingen en antwoorden, maar zeker ook de nog openstaande vragen. In dit magazine en via de website www.belvedere.nu vindt u de resultaten van die dag. Als één ding duidelijk wordt, is het wel het enthousiasme waarmee zaken worden opgepakt en verder gebracht. We zijn er nog niet, maar we zijn onderweg en met steeds meer mensen.

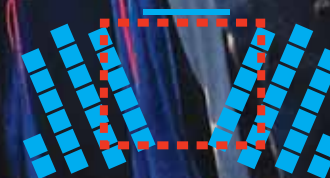
Frank Strolenberg
Projectleider Belvedere

Tussen droom en daad

KWALITEITS-ARENA

HOE HOUD JE KWALITEIT OVEREIND?

Een kwaliteitsteam met gezag, flexibiliteit in handelen, een sterke voorzitter of projectdirecteur en een slimme merknaam. Het zijn enkele manieren om tijdens een langdurig en complex planproces vooraf vastgestelde cultuurhistorische ambities overeind te houden. Cultureel planoloog Bert van Meggelen ging in de zogenoemde kwaliteitsarena op zoek naar instrumenten waarmee de kwaliteit en de cultuurhistorische doelen van een ontwerp of plan tot in de uitvoering bewaakt kunnen worden.

Om de financiële, programmatische, politieke en juridische obstakels tijdens het planproces te overleven, is meer nodig dan een masterplan of goede voornemens. Of zoals **Bert van Meggelen** de vertegenwoordigers van enkele voorbeeldprojecten vroeg: hoe fundeer je de cultuurhistorische kwaliteit, hoe voorkom je dat het erodeert gedurende de planuitwerking en de uitvoering?

In de kwaliteitsarena bij Van Meggelen schoven aan **Paul Lambrechts**, gemeentelijk projectleider van het Maastrichtse herontwikkelingsproject Belvédère, projectdirecteur **Jan Nieuwenhuizen** van Hart van Zuid in Hengelo en **Marieke Ros** van de gemeente Zaanstad, projectleider van het herbestemmingsproject Parels Rijen. In een tweede ronde ondervroeg Van Meggelen projectdirecteur **Arnold van Vuuren** van De Nieuwe Hollandse Waterlinie, Drentsche Aa-kenner **Hans Elerie** en cultureel

planoloog **Hans Venhuizen**, bedenker van het project Des Beemsters.

Historisch-geograaf Hans Elerie vertegenwoordigt in Drenthe namens de Brede Overleggroep Kleine Dorpen twee belangen. Vanuit zijn cultuurhistorische discipline staat hij voor de instandhouding van de identiteit en de karakteristieken van het Drentse landschap. Als voor-

“HET LAATSTE WAT EEN LANDSCHAPSVISIE MOET DOEN, IS NIEUWE REGELS VERZINNEN.”

zitter van de overleggroep streeft hij naar leefbare en vitale dorpen. Elerie is de afgelopen jaren intensief betrokken geweest bij de totstandkoming van de omvangrijke landschapsvisie voor het stroomgebied van de Drentsche Aa. Hierin wordt getracht toekomstige ontwikkelingen te koppelen aan de landschappelijke waarden van de streek. Voor

het nastreven van deze ambitie is het volgens Elerie van essentieel belang geweest dat de visie geen nieuw beleid verkondigt. “Mensen zijn beleidsmoe”, aldus Elerie. “Het laatste wat een landschapsvisie moet doen, is dus nieuwe regels verzinnen. Onder de paraplu van de visie maken betrokken partijen elke drie maanden afspraken over waterbeheer, nieuwe landgoederen, agrarische schaalvergroting. Het zijn een soort herenakkoorden, passend binnen de kaders van het bestaande sectorale beleid.”

Versnippering

Bert van Meggelen knikt, maar is niet overtuigd. “Je gaat me toch niet vertellen dat er geen spanning bestaat tussen dit integraal samenwerken en een sectoraal gereguleerd beleidssysteem. Neem alleen al die begrenzings, van de ecologische hoofdstructuur, van gemeenten, van het Nationaal Park, enzovoort.” “Natuurlijk is er spanning”, antwoordt Elerie. “Maar het lukt vrij aardig om over grenzen heen te kijken. Het is de kunst om samen projecten op te zetten waarin je sectorale regels en zelfs geldstromen combineert.” Daar heeft Hans Venhuizen van projectbureau Des Beemsters andere ervaringen mee. Toen hij subsidie zocht om te bepalen of windturbines wel of niet in het Beemsterlandschap passen, werd zijn aanvraag niet gehonoreerd omdat het te weinig met cultuurhistorie te maken had. “Hier liep ik dus duidelijk tegen de grenzen

van de sector cultuurhistorie aan”, aldus Venhuizen. Het is typerend voor gebiedsontwikkelingen en projecten waarin cultuurhistorie een prominente rol speelt. Arnold van Vuuren van De Nieuwe Hollandse Waterlinie: “Je wilt cultuurhistorie graag koppelen aan nieuwe ontwikkelingen. Maar zodra je geld zoekt, weet je niet

bij welke portefeuille je moet aankloppen. Is het water? Wonen? Of toch sec cultuurhistorie?” Bert van Meggelen kijkt naar Hans Elerie.

“Daar moet jij toch ook last van hebben?” “Soms wel”, geeft deze toe. “Aan de status van Nationaal Park hangen best wat subsidiestromen. Maar die moet je vaak ten behoeve van recreatieve doeleinden besteden, zoals de aanleg van parkeerplaatsen en informatiebordjes. Maar dat doet afbreuk aan de identiteit van het gebied. We besteden dat geld dan ook liever anders, zoals aan een fietspad naar Groningen bijvoorbeeld.”

De Nieuwe Hollandse Waterlinie gaat af en toe gebukt onder de versnippering, niet alleen sectoraal, ook bestuurlijk. “In veel projecten is wel duidelijk wie de mentale eigenaar is, de vaandeldrager. Bij de Waterlinie als geheel lijkt die te ontbreken. Waar of niet?”, vraagt Bert van Meggelen aan Arnold van Vuuren. “Zeker. Ik zou wel willen dat een bestuurder zich honderd procent verantwoordelijk voelt voor de linie. Dat ie bij wijze van spreken 's nachts wakker ligt en piekert over hoe het nu verder moet.” Van Meggelen: “Terwijl partijen zich op het niveau

van sluisjes en forten voldoende inzetten. De Waterlinie lijkt van niemand, maar is toch van iedereen.” Van Vuuren: “Precies. Wethouders zijn voor hun deel ook heel enthousiast. Een stap verder is dat ze beseften onderdeel te zijn van een groter geheel, een grootse structuur die ook voor hen iets kan opleveren.”

“DE WATERLINIE LIJKT VAN NIEMAND, MAAR IS VAN IEDEREEN.”

“Commitment voor de hele Waterlinie”, kaatst Van Meggelen terug. “Dat is wat nu ontbreekt, en niet alleen bij wethouders. Daarom gaan we alle kleine betrokken partijen bevragen over welk belang zij hebben bij de Waterlinie als geheel.”

Early warning systems

Een andere uitdaging waarmee Van Vuuren kampt is dat hij en zijn team niets kunnen vastleggen, in bestemmingsplannen bijvoorbeeld. Het belangrijkste middel dat hij heeft is kennis. Naast het linieperspectief Panorama Krakenhoff - een leidraad voor ruimtelijke ontwikkelingen op en langs de linie - verspreiden Van Vuuren en zijn team kennis- en kwaliteitsatlassen en voorbeeldboeken. “We moeten proberen om bij ieder ruimtelijk initiatief de gedachtegang van de Waterlinie mee te laten wegen. We werken bijvoorbeeld samen met De Nieuwe Kaart van Nederland om plannen in de buurt tijdig boven water te krijgen. Maar soms hoor je te laat van een plan of gaat het proces heel snel. Dan is het te laat om onze doelen - het versterken van de samenhang en het beter beleefbaar maken - erin

te fietsen. We zouden eigenlijk moeten beschikken over een fijnmazig netwerk van mensen die al die bedreigingen en kansen voor ons in de gaten houden; een soort early warning system.”

Van Meggelen vraagt zich af of de gewenste benoeming tot Unesco werelderfgoed een betere uitgangspositie geeft. Op strategisch niveau wel, denkt Van Vuuren. “Unesco

hoofdstructuur, maar diezelfde nota wil ook woningen bouwen, natuur ontwikkelen, ga zo maar door. Unesco is een onafhankelijke status.” Dat de benoeming tot werelderfgoed ook tot minder enthousiaste reacties leidt, ondervond Hans Venhuizen in de Beemster. Aan de ene kant wordt de Unescostatus door bewoners en bestuurders als erkenning gezien, aan de andere kant is men bang

“EEN AANSPREKEND MOTTO GAAT BIJ DE PARTIJEN TUSSEN DE OREN ZITTEN.”

levert toch een soort bottom line bescherming op. Ontwikkelingen zijn prima, maar je moet toch een signaal afgeven van kijk, dit is wat we beschermen.”

Van Meggelen: “Maar dat is toch al eerder gedaan? Als nationaal project en nu als nationaal landschap.”

Van Vuuren: “Dat zijn overheids-etiketten. De rijksoverheid blijft een dubbele agenda houden.

De Waterlinie is inderdaad in de Nota Ruimte opgenomen in de ruimtelijke

voor beperkingen. Het grootste probleem was dat niemand kan benoemen hoeveel ruimte er voor ontwikkeling is. In zijn project heeft Hans Venhuizen die ruimte niet alleen willen vastleggen, maar heeft hij ook een nieuwe mentaliteit willen creëren die het vanzelfsprekend maakt dat nieuwe ontwikkelingen plaatsvinden binnen het stramien van het Unesco-erfgoeddenken. Daarvoor bracht hij eerst de cultuurhistorische en landschappelijke kwaliteiten van

de droogmakerij in kaart, waarna inzichtelijk werd gemaakt hoe ruimtelijke ontwikkelingen daarop konden inspelen. Het resultaat is een bouwdoos die Venhuizen de naam Des Beemsters gaf. “Een sterke naam of aansprekend motto gaat bij partijen tussen de oren en in het hart zitten”, licht Venhuizen toe. “Hoe verplaats ik mijn bedrijf des Beemsters? Wanneer is een woonwijk des Beemsters? Dat is veel sterker dan je af te vragen of nieuwe ontwikkelingen geen schade brengen aan...”, hij haalt even adem, “aan de ruimtelijke kwaliteit van de Beemster als werelderfgoed, of zoiets.”

“Zo’n motto of bouwdoos moeten we bij de Waterlinie ook hebben”, roept Van Vuuren. “Niet op dezelfde manier natuurlijk, daar is de linie te divers voor. Maar per type fort zou je best een bouwdoos kunnen maken.”

“Wat is jullie zwakte, heren? Of wat missen jullie?”, vraagt Van Meggelen plotseling. “Financiële continuïteit”, reageert Venhuizen.

“Unesco bijvoorbeeld levert geen geld op.” “Bij die driemaandelijke

overleggen kunnen conflicten, die je vroeg of laat toch moet uitspreken, de boel flink vertragen”, merkt Hans Elerie op. “Je hebt dan echt een sterke voorzitter nodig, die aan tafel zit bij een boer, maar ook in Den Haag zijn weg kent. Met iemand die meerdere talen spreekt, worden diezelfde conflicten sneller opgelost. Gelukkig hebben wij in Drenthe zo’n voorzitter. Van Meggelen: “Hoe pak jij dat aan Arnold, als projectleider?” “Ik vergelijk mezelf wel weleens met die vriendelijke bokser Arnold Vanderlyde. Soms moet je aanvallen, soms verdedigen, maar je moet altijd vriendelijk blijven. Of een judoka, iemand die gebruik maakt van de kracht van de tegenstander.” “Judoka?”, vraagt Van Meggelen. Van Vuuren: “Ja, we staan buiten de bestuurders, maar vallen er ook onder. Dan moet je tactisch opereren. Soms wil je iets beschermen, soms iets agenderen.”

Hans Elerie lacht: “Dat zijn wel allemaal individuele sportvoorbeelden. Je moet toch ook echt een teamspeler zijn.” Als gewaardeerd instrument om de kwaliteit te bewaken wordt door Elerie en Van Vuuren ook een su-

pervisie- of kwaliteitsteam genoemd, een groep gezaghebbende experts die de ruimtelijke gang van zaken nauwlettend in de gaten houdt. Van Vuuren beschikt over een team van zwaargewichten dat onder leiding van rijksadviseur voor het landschap Dirk Sijmons projecten in het waterliniegebied bezoekt en inspecteert. De adviezen van dit team zijn niet bindend, maar zijn

volgens Van Vuuren voldoende overtuigend. Hans Elerie geeft te kennen graag zo’n team in Drenthe te introduceren.

In Hengelo is voor het project Hart van Zuid ook een dergelijk team geformeerd met onder meer de architecten Hubert-Jan Henket en Frits van Dongen. Daarnaast is in de persoon van rijksadviseur voor het cultureel erfgoed Fons Assel-

“ALS ER ECONOMISCH GEEN DRAAGVLAK IS, MOET JE HET KADER AANPASSEN.”

bergs een arbiter aangesteld die optreedt als er conflicten ontstaan rond de waardering en de benutting van cultuurhistorie. “Dat zijn gezaghebbende personen bij wie de ambities uit het masterplan veilig zijn. Je moet wel van heel goede huize komen om aan hun controlerende functie te ontkomen”, aldus Jan Nieuwenhuizen, ingehuurd door Van Wijnen Projectontwikkeling als directeur van de PPS-samenwerking met de gemeente.

Programma

De gebiedsontwikkeling Hart van Zuid gaat over het voormalige Storkterrein waar de industriële geschiedenis een nieuwe betekenis voor de stad moet krijgen. Nieuwenhuizen is enthousiast over het cultuurhistorische kader waarbinnen plannemakers, ontwikkelaars en ontwerpers dienen te werken. “Dit kader kent een fysieke component: welke objecten en structuren zijn onderzoeksmatig waardevol te noemen? En er is een emotionele component: welke plekken of gebouwen betekenen veel voor de Hengelose bevolking, waarbinnen elke familie via een oom of nicht wel verbonden is met Stork. Vervolgens zijn aan deze waarden prioriteiten toegekend en opgenomen in een convenant dat door de gemeente, provincie, de RACM en anderen is ondertekend.” “En

iedereen houdt zich daaraan?” “Ja”, antwoordt Nieuwenhuizen. “Architecten, ontwikkelaars, stedenbouwers, ze vinden het allemaal een uitdaging om iets met het bestaande te doen. Dat is veel leuker dan bouwen in een weiland, op een tabula rasa.” “Dat klinkt als een sterke verankering van de cultuurhistorische kwaliteit”, zegt Bert van Meggelen. “Maar je

kampt met andere problemen, toch?” “Ja, er is nu nog te weinig programma om dit vijftig hectare grote terrein een nieuwe stedelijke functie te geven. We kunnen dus wel zeggen dat we een gebouw willen behouden, maar als er economisch geen draagvlak is, moet je het kader aanpassen.” “Er is een overvloed aan gebouwen en schaarste aan nieuwe functies. Ik zou zeggen: dirigeer alle nieuwe bedrijvigheid of woonbehoeften naar het Hart van Zuid”, oppert Van Meggelen. Nieuwenhuizen: “Dat zeggen wij ook steeds, maar het gemeentebestuur wil de rest van de stad niet op slot zetten voor een project.” “Er zijn meerdere wethouders en die hebben allemaal hun stokpaardje. We moeten geduld hebben, er komen nog jaren zat.”

Trouw aan uitgangspunten

Het tijdselement is iets waar ook Paul Lambrechts veel waarde aan hecht. Flexibiliteit is voor hem een toverwoord. Als projectleider van het Maastrichtse Belvédèreproject werkt hij met een plan dat tien jaar geleden al het licht zag. “De realiteit is nu anders dan toen”, vertelt de uit Vlaanderen afkomstige theatermaker. “De Sphinx-fabriek was toen heilig, die moest in het gebied blijven zitten. Nu staat hij leeg.” “Wat heb je dan aan jouw theaterachtergrond?”, vraagt Van Meggelen. “Naast spil en bewaker van de

ambities, ben ik ook een regisseur die het script van het masterplan moet kunnen aanpassen. Nu de Sphinx leeg staat moeten sommige betrokkenen bij wijze van spreken van links opkomen in plaats van rechts. Verder is communicatie met burgers heel belangrijk. In Maastricht hebben we een ideeëncarrousel gehouden over wat wenselijk is voor het gebied. Die ideeën zijn verwerkt in een boek en cd-rom.” Van Meggelen: “En die liggen nu ergens in een la.” “Nee, die consultatieronde is door de politiek overgenomen in het masterplan en het ontwerp. Verder is het planproces zo transparant dat wijzigingen in de tijd door de burger te volgen zijn. Dat ze erop kunnen toezien dat Belvédère uiteindelijk eerder een acht plus wordt dan een vijf min.” De kracht van Belvédère is volgens Lambrechts de trouw aan de ontwikkeltraditie zoals die tien jaar geleden gedefinieerd is. Hierin heeft cultuurhistorie een hard aandeel. “Het is het ontwikkelingspotentieel waarmee een nieuwe koers voor de stad gevaren wordt”, vertelt hij. “Die iconen van de geschiedenis bieden straks onderdak aan wonen, werken en onderwijs.” Een zwak punt in het bewaken van de ambities is volgens Lambrechts het aloude probleem van wisselende stuurmannen. “Wethouders blijven vier jaar, en ook projectleiders vertrekken. Mede daarom leggen we veranderingen continu voor aan de gemeenteraad, zodat zij in ieder geval wel betrokken blijven.”

Streng toetsen
Antropologe Marieke Ros tot slot is binnen de gemeente Zaanstad verantwoordelijk voor de herbestemming van het industrieel erfgoed langs de Zaan. Deze relictten zijn bepalend voor de identiteit van de streek, interessant voor het toerisme en ideale vestigingsplekken voor bedrijven uit de creatieve

sector. In het project Parels Rijen opereert Ros op twee fronten. Aan de ene kant stimuleert ze eigenaren tot herbestemming, aan de andere kant zoekt ze naar ondernemers die bedrijfsruimte nodig hebben. Tijdens de herbestemming gaat de gemeente restrictief om met het bestemmingsplan. Ros vertelt: “Te vaak worden van die fabrieksgebouwen appartementen gemaakt, wat niet rijmt met onze ambitie om een gemengd werkgebied te blijven. Daarom toetst de gemeenteraad ieder initiatief aan het vigerende bestemmingsplan. Bovendien staat het bestemmingsplan amper stedelijke uitbreiding toe. Hierdoor ontstaat enige schaarste op de bedrijfspandenmarkt, waardoor ons erfgoed geen tekort heeft aan pro-

“JE MOET DE BALANS TUSSEN BESCHERMING EN ONTWIKKELINGSMOGELIJKHEDEN ALTIJD IN HET OOG HOUDEN.”

gramma. Iets waar Hengelo dus schijnbaar wel last van heeft.” “Vrijwel geen pand is dus in gemeentelijk bezit?” vraagt Van Meggelen. “Klopt, antwoordt Ros. “Daarom gebruiken we de monumentenwet om grip te krijgen op de herbestemming van gebouwen.” Nieuwenhuizen en Lambrechts schudden het hoofd. “Die monumentenaanwijzing geeft me alleen maar overlast”, betoogt Nieuwenhuizen. “Soms benoemt een commissie van experts een gebouw tot monument dat voor omwonenden helemaal geen betekenis heeft. Soms kun je met zo’n status geen kant uit. In Hengelo wilde het ROC een oude gieterij betrekken. Ze hadden een prachtig plan, waarbij het karakter van de gieterij zelf behouden bleef, maar van de buitenkant niet langer zichtbaar was. Eristoend door een lokaal genootschap

de monumentenstatus aangevraagd. met enorm veel vertraging als gevolg.” Paul Lambrechts valt Nieuwenhuizen bij. “Wij wilden de monumentale timmerfabriek hergebruiken als theaterwerkplaats. Hiervoor moesten drie van de tachtig kolommen verwijderd worden. Maar omdat dat niet mag, gaat het hele plan niet door.” Van Meggelen kijkt Ros aan. “Hoe zit dat bij jullie?” “Je moet de balans tussen bescherming en ontwikkelingsmogelijkheden altijd in het oog houden,” aldus Ros. “Wij gebruiken de wet puur om aan tafel te komen bij de ontwikkeling van een pand waarvan we geen eigenaar zijn. Zo kunnen we toch meedenken over mogelijkheden en tegelijkertijd de kwaliteitseisen bewaken.” “Een laatste vraag”, besluit Van Meggelen. “We hebben het nu vooral over objecten. Hoe bewaak je de identiteit van het gehele gebied, het geheugen van de stad misschien wel?” Lambrechts: “Dat loopt gelijk op met de objectgerichte benadering.” Van Meggelen: “Het gaat om gebiedsontwikkeling, mensen. Daar komt wel meer bij kijken. Doelen verbinden, verevenen van kosten en risico’s. Kan dat allemaal?” Nieuwenhuizen: “Dat is nog een probleem. Een sterk stedenbouwkundig plan zou daar in moeten sturen.” Ros: “Dat is niet genoeg. Je kunt een plan niet met vooruitkijkende blik geheel dichttimmeren. Nieuwe sturingsmogelijkheden zijn en blijven daarom welkom.” ◀

NATIONAAL BEEK- EN ESDORPENLANDSCHAP DRENTSCHE AA

In het Nationaal beek- en esdorpen-landschap Drentsche Aa worden de bestaande, restrictieve beleidskaders gerespecteerd. Maar er wordt wel onderhandeld, want het bestaande beleid is niet slim genoeg om uit de confrontatie en combinatie van de verschillende belangen in het gebied het beste te halen. De afspraak die sinds 2000 staat, is dat alle betrokkenen in onderling overleg de natuur-, cultuur-, en landbouwbelangen moeten dienen. In dat jaar werd het stroomgebied van de Drentsche Aa en aanverwante beken boven Assen aangewezen als Nationaal Park. De plannen hiertoe riepen in eerste instantie veel protest op bij de boeren, burgers en buitenlui. In hun ogen dreigde het ecologisch groen het agrarisch cultuurlandschap te overwoekeren. De bewoners

Foto: Peter van Bolhuis

wilden het esdorpenlandschap behouden met zijn hooilanden en weilanden in het lager gelegen beekdal, de akkers op de open essen, de hoger gelegen velden en de Saksische boerderijen én de vele, zichtbare archeologische monumenten. De aanwijzing tot Nationaal Park kwam toch, maar in aangepaste vorm: voortbouwend op de eigen sfeer en identiteit van het gebied. In overleg met de bewoners werden een programmatisch plan en een landschapsvisie opgesteld. In deze visie zijn identiteit en toekomstige ontwikkeling aan elkaar gehaakt in beelden en projecten. Om de drie maanden komen de betrokken instanties bij elkaar om te overleggen over schaalvergroting in de landbouw, nieuwe landgoederen, natuurontwikkeling, waterbeheer en andere zaken. Gemaakte afspraken hebben de status van een herenakkoord. Van dwang is geen sprake. Komt men er onderling niet uit, dan grijpt men terug op het bestaande beleid dat zeer behoudend van aard is. Hans Elerie neemt als vertegenwoordiger van de bewoners deel in het overlegorgaan: “Tegenstellingen”, zo zegt hij, “liggen direct op tafel en moeten worden opgelost.” Al kunnen kennelijk ook herenakkoorden niets veranderen aan de terreur van sectorale budgetten en al eerder ingezette uitvoeringstrajecten. Meer informatie: www.drentscheaa.nl

De woorden Des Beemsters moeten de komende jaren inhoud krijgen en uitgroeien tot een gevleugeld begrip. Des Beemsters moet richting gaan geven aan de toekomstige ontwikkeling van De Beemster. Sinds 1999 staat deze bijna 400 jaar oude droogmakerij op de UNESCO-lijst van werelderfgoed. Maar zo’n erkenning roept behalve gejuich ook vragen op. Vragen over hoe je moet omgaan met de sociale en econo-

DES BEEMSTERS

mische dynamiek ter plekke, want niemand wil een kaasstolp over het gebied zetten. Samen met de bevolking heeft bureau Venhuizen gezocht naar de typische Beemsterkwaliteiten. Zoals de vierkante maatvoering, die je terugvindt in de kavels, het erf en in de stolpboerderij. En de ritmiek van lijnen, linten en wegen. Ook wordt verkend hoe je

Foto: Wim van der Ende

met deze cultuurfenomenen sturing geeft aan actuele ontwikkelingen, zoals de verpaarding en de schaalvergroting van het boerenerf. Of de vraag hoe je met infrastructurele vraagstukken omgaat. Het antwoord op deze vragen krijgt een plek in de Beemster bouwdoos. Deze bouwdoos is niet op voorhand gevuld met richtlijnen en regeltjes, maar vult zich gaandeweg met specifieke Beemster-antwoorden. De zoektocht is in juni 2007 van start gegaan en wordt begeleid door bureau Des Beemsters, dat direct onder de wethouder ressorteert. Meer informatie: www.desbeemsters.nl

Over een lengte van 85 kilometer strekt de Nieuwe Hollandse Waterlinie zich uit van Muiden tot aan de Biesbosch. Tot ver in de vorige eeuw beschermde deze verdedigingslinie in tijden van oorlog het economisch hart van Nederland. Als de vijand kwam, kon het land ten oosten van de linie onder water worden gezet. Een kleine 40 centimeter was genoeg. Tot op de dag van vandaag is dit verdedigings-systeem met zijn forten, bunkers, sluizen en (inundatie)kanalen terug te vinden in het landschap. Het streven is om de samenhang van de linie weer te versterken en haar beter beleefbaar te maken. Dat vraagt om conserverende maatregelen, restauratie, recreatieve ontsluiting en marketing en om nieuwe functies en herbestemming. En het vraagt vooral slimme combinaties met andere ontwikkelingen.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Waterberging en natte natuurontwikkeling bijvoorbeeld kunnen vroegere onderloopgebieden markeren en stedelijke uitleg zou zich kunnen verschansen achter de hoofdweerstandlijn. Met andere woorden: een hoge ambitie in een ruimtelijk, maar ook bestuurlijk complexe situatie. Bij dit project zijn alleen al 5 departementen, 5 provincies, 25 gemeenten en 3 waterschappen betrokken. Behaalde successen zijn o.a. de planologische verankering in de Nota Ruimte, de aanwijzing als Nationaal Landschap en een bestuursovereenkomst tussen de provincies en ministeries. Momenteel worden vooral de pijlen gericht op uitvoeringsniveau: het projectbureau van de waterlinie bewaakt de geest van de ontwikkelingsvisie en ondersteunt de gemeenten, waterschappen, ondernemers e.a. bij de uitwerking ervan, een kwaliteitsteam geeft gevraagd en ongevraagd advies over plannen die de waterlinie betreffen of raken en een voorbeeldenboek laat zien hoe de essenties van de waterlinie een vertaling kunnen krijgen in nieuwe ontwerpen. Daarnaast zint men binnen het project op nog andere middelen om de mazen van het kwaliteitsnet te dichten. Meer informatie: www.hollandsewaterlinie.nl

Kaart: Projectbureau NHW

HENGELO HART VAN ZUID

Foto: Fotocollectie Stork

Pal achter het station van Hengelo domineren de kantoorgebouwen van machinefabrikant Stork het beeld van de stad. Het industriecomplex van 50 hectare groot maakt een incisie in het stedelijk weefsel, van station tot aan het Twentekanaal. Meer dan een eeuw lang klopte op deze plek het industriële hart van Hengelo met bedrijven als Stork, Dikkers en later ook Siemens. Door een mondiale reshuffle van de bedrijfsactiviteiten van Stork loopt het gebied sinds begin jaren negentig langzaam leeg. Nieuwe programma's vullen de lege plekken. De voormalige industrie-enclave transformeert zich in fases tot een nieuw stadsdeel, waar iedereen naast elkaar kan wonen, recreëren en werken. Stedenbouwkundige structuren, traditionele gebruiksvormen en fysieke relictten worden ingezet om het karakter van het gebied te behouden. De eerste transformaties zijn een feit. Zo zit de brandweer in de voormalige modelmakerij van Stork en incorporeert de nieuwbouw van het regionale opleidingscentrum Twente een deel van de voormalige gieterij als centrale ontsluitingsas van het gebouwcomplex.

De programmatische invulling van het gebied is echter geen sinecure in een regio die rijk is aan industrieel erfgoed en niet overloopt van ruimtevragers. In dit spanningsveld moet de cultuurhistorische kwaliteit zich bewijzen en staande houden. Een convenant en een supervisieteam helpen daarbij. Projectdirecteur Jan Nieuwenhuizen zegt hierover: "Daarmee heb ik het vertrouwen, maar ook de eigen weerstand georganiseerd."

Meer informatie: www.hartvanzuid.nl

ZAANSTAD PARELS RIJGEN

De gemeente Zaanstad ontpopt zich als cultureel makelaar. Met veel inzet koppelt ze ondernemers die ruimte zoeken aan het industrieel erfgoed binnen haar gemeentegrenzen. De gemeente benadert eigenaren van panden die leegstaan om een nieuw gebruik te realiseren. En ze gaat actief op zoek naar ondernemers die bedrijfsruimte nodig hebben. De gemeente verdiept zich in de persoonlijke en bedrijfsmatige perspectieven van de ondernemer, en draagt heel gericht een mogelijke match aan. De gemeente heeft hierbij een economisch belang. Zaanstad wil een werkgebied blijven, maar de ruimte om uit te breiden is beperkt. Nieuwe uitbreidingen zijn niet in het belang

Foto: Misha Keijser, HH

van het monumentale landschap en het industriële erfgoed. De monumentenregels vormen een belangrijk sturingsmiddel. Begin 2003 waren er nog maar 25 gemeentelijke monumenten. Inmiddels zijn dat er 122. Maar ook voor karakteristieke objecten zonder status zet de gemeente zich in. Ze is steeds terughoudender in het verlenen van een bestemmingswijziging van werken naar wonen. Beeldbepalende bebouwing wordt zoveel mogelijk behouden. Zoals fabriekspand Gedachtengoederen: nu een culturele broedplaats. En de Verkade-fabriek, die herontwikkeld wordt tot bedrijfsgebouw met onder meer het hoofdkwartier van spellenfabrikant Jumbo. Meer informatie: www.zaanstad.nl; zoek op 'parels rijgen'.

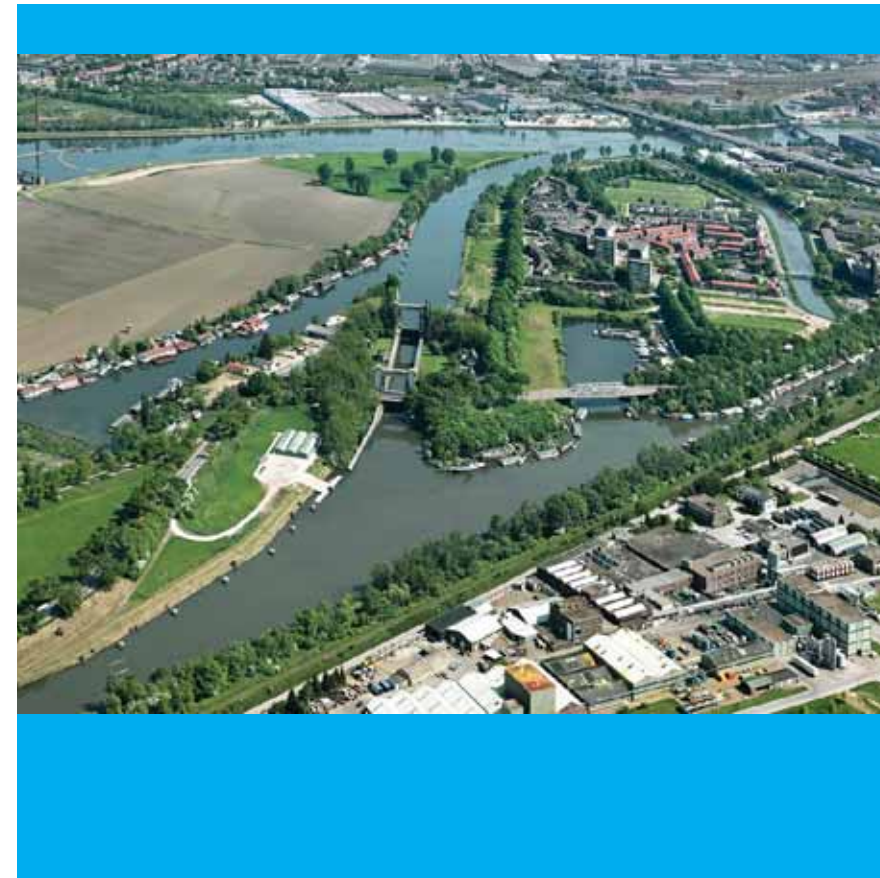

Foto: archief gemeente Maastricht

BELVÉDÈRE MAASTRICHT

Belvédère, aan de noordwest rand van Maastricht, is een gebied met veel gezichten. 280 hectare, ideaal gelegen: nabij het historisch centrum en grenzend aan het buitengebied. Maar ook een wat onbestemde plek: met verouderde industrie, een probleemwijk en oude stortplaatsen. En een gebied met groen en aan het water, met oude fortificaties en industriële monumenten. Kortom een gebied dat heeft uitgedaagd tot grote ambities voor wonen, werken en ontspannen. Het denken hierover is inmiddels uitgestegen boven het niveau van de afzonderlijke objecten en opgeschaald naar het niveau van de hele stad. Investerings in het erfgoed worden voor lief genomen vanuit de meerwaarde voor het hele plangebied. De aanbodgerichte sturing is ingeruild voor een vraaggerichte en de factor tijd is ingebracht. Deze koers heeft nieuwe dynamiek gebracht met ook tijdelijke programma's en experiment. Dat vraagt wel om flexibiliteit, van stadsontwikkelaars en culturele initiatiefnemers. En om meer manoeuvreerruimte dan monumentenstatus en bouwbesluit nu lijken te bieden. Een supervisor van buiten kijkt over de schouders van elke ontwikkeling mee om het ambitie- en kwaliteitsniveau vast te houden. Maar de echte waakhondfunctie voor de historische kwaliteit zit volgens Paul Lambrechts - gemeentelijk projectcoördinator kunst en cultuur van het Maastrichtse herontwikkelingsproject Belvédère - bij de Maastrichtenaar zelf: "als je ook maar iets aan hun stad verbouwt, zijn ze meteen wakker."

Meer informatie: www.belvedere-maastricht.nl

Mijn naam is Rudy S. Ik ben projectontwikkelaar. Als we spreken over Mooi Nederland, hebben we het natuurlijk over een land dat door particulier initiatief gevormd is. Alles wat ons dierbaar is, is het resultaat van particulier initiatief. Dat zijn we een beetje uit het oog verloren, omdat we sinds 1850 (en recentelijk zijn daar prachtige boeken over geschreven) een groot project zijn ingegaan, het ‘grote staatsproject’, waarin wij langzamerhand een apparaat hebben opgebouwd dat onze gemeenschappelijke doelstellingen, ons gemeenschappelijk belang, ons leven moest gaan vormgeven. Vooral na de Tweede Wereldoorlog is dit ‘grote staatsproject’ behoorlijk uit de hand gelopen.

Als je kijkt naar hoe het landschap en de steden er nu uit zien, dan zeggen we met elkaar - daar schijnt een redelijke consensus over te zijn - ‘dat het verrommeld is’. Dat is een verkeerde term want verrommeling duidt op onachtzaamheid. Maar als er iets is dat onze tijd kenmerkt, dan is het vooral niet onachtzaamheid, want de overheid beslist over elke klinker, over elke lantaarnpaal, over elke trottoirtegels niet één keer maar wel zes keer. Ik kan u daar vele, vele verhalen over vertellen en mijn wijkende haarlijn is

een sprekende illustratie van de complexe processen waarin ik als projectontwikkelaar soms hopeloos verzeild ben geraakt. Het probleem is niet onachtzaamheid, het probleem zit hem in de overregulering. Overregulering is niet een specifiek kenmerk van de overheid, het bedrijfsleven doet dat exact hetzelfde. Langzamerhand zijn we in een tijd terechtgekomen waarin het staatsdenken, het procesdenken, het organisatorisch denken onze creativiteit vermorzelt in een

proces van zorgvuldigheid, van afwegingen, van vage doelstellingen, van veel overleg en nog een keer overleg en daarmee wordt het land niet mooier. Recentelijk is er een beweging op gang gekomen, waarvan het manifest van milieudefensie [‘Vernieuw de bedrijventerreinen, spaar het landschap’] een interessante uiting is. Ik heb dit manifest gesteund, ben medeondertekenaar van die verklaring, ik heb het zelfs gesponsord. Omdat we, denk ik, afscheid moeten nemen van het grote staatsproject dat we 150 jaar geleden hebben ingesteld. Omdat we naar een nieuwe tijd toegaan waarin het private initiatief

dat op te lossen is een andere rolverdeling af te spreken tussen de overheid en die marktpartijen. De overheid heeft als taak de doelen en de spelregels vast te stellen, maar zich niet met de uitvoering bezig te houden. Het land, de stad wordt niet door de staat gemaakt, niet door de overheid maar door privaat initiatief. Dat is een heel breed begrip, dat zijn ook de buurtbewoners, ook de mensen die in de stad wonen, werken en leven. De opgave in het kader van Belvedere voor de komende jaren, is niet alleen bouwen, maar vooral het beheersen en het managen

Rudy Stroink

Projectontwikkelaar TCN Property Projects

“Het land, de stad wordt niet door de staat gemaakt, niet door de overheid, maar door privaat initiatief.”

van de kwaliteit van onze samenleving en daarbij hoort het vinden van een nieuwe bestuursvorm. Er is een absolute misfit ontstaan tussen het grote staatsproject en de behoeftes van deze tijd. Die zullen opnieuw met elkaar in contact moeten worden gebracht, met heel duidelijke doelen en spelregels vanuit de politiek. De spelregels worden niet door particulier initiatief bepaald maar door de overheid. De politiek heeft daarin het laatste woord en laten we daarmee de tijd waar alles in commissies wordt bepaald achter ons laten. ◀

maatschappelijke verantwoordelijkheid moet nemen. U kunt projectontwikkelaars verwijten, dat ze dat nu niet doen, en terecht. Ze doen dat nu niet, ze hoeven dat nu ook niet, want daar hebben we ‘Vadertje Staat’ voor. Dat is de excuus-Truus voor de marktpartijen. Zolang ze die toestemming krijgen, mogen ze alles doen en hoeven ze ook niet over de maatschappelijke verantwoordelijkheid na te denken. We maken in Nederland de markt ongeïnspireerd en lui en de enige methode om

Deze kleine column heeft de vorm van een vergelijking. Altijd een beetje riskant, spreken in vergelijkingen, omdat ze nooit helemaal opgaan. In mijn buurt in Amsterdam – altijd al een beetje sjieke buurt maar wat bedaagd, doch de laatste jaren zeer in trek bij jonge gezinnen met hoge toekomstverwachtingen, zodat de aantallen fourwheeldrives en rijwielen met houten bakken voor kindervervoer nog dagelijks toenemen – in die buurt bevond zich in een zijstraat het beste kaaswinkeltje van de stad. Het werd gedreven door een altijd opgewekt Westfries echtpaar, Kees en

Willem van Toorn

Dichter, publicist

“Niks tegen de markt, maar het kan niet de markt zijn die de regels vaststelt.”

Ans, en het bood onder andere de lekkerste oude Leidse kanter die ik ooit geproefd heb. Kees bezorgde op de ouderwetse manier boodschappen thuis bij de brekelijke bejaarde dametjes die de buurt nog rijk was. En je kwam iedereen tegen in de smalle ruimte tussen de toonbank en de muur met een tegeltableau als je moest wachten, want het was er bijna altijd gezellig vol. Een jaar of drie, vier geleden kwam ik op een ochtend binnen en trof daar, behalve

een wit weggetrokken echtpaar, een groepje verslagen klanten. Kees vertelde dat ze gingen vertrekken omdat er een nieuwe eigenaar was die de huur wenste te verviervoudigen, want hun winkeltje bleek zich op een toplocatie te bevinden, namelijk binnen een straal van honderdvijftig meter van de Van Baerlestraat. Zo’n huur konden zij natuurlijk niet betalen. Die nieuwe eigenaar was een nauwelijks te traceren Engelse investeerder, die volstrekt niet geïnteresseerd was in verhalen over verbondenheid met de buurt, levenslang hard werken, oude dames en wat niet al. Als ie al wat voor zich zag, was het waarschijnlijk een sjiek klein modeatelier of een advocatenkantoor. Kees en Ans hadden trouwens ook een advocaat geraadpleegd en die had gezegd dat ze geen been hadden om op te staan, want de prijzen op deze locatie werden door de markt bepaald. Ze waren zo aangeslagen dat zij ook niks meer voelden voor de actieplannen die wij, boze klanten, onmiddellijk begonnen te opperen.

Nu, een jaar of vier later dus, is de etalageruit van het winkeltje nog steeds met steeds bleker wordende kranten afgeplakt. Er is helemaal niks in gekomen, de markt had zich een beetje vergist en de buurt heeft er een dooie, verrommelde lege plek bij, symbool van abstracte en onverschillige speculatie. Ik ben van mening dat een zorgvuldige overheid, Kees en Ans en ons allemaal tegen deze roofofbouw had moeten beschermen. Niks tegen de markt, maar het kan niet de markt zijn die de regels vaststelt. En als ik zeg, niks tegen de markt, dan is dat niet een soort doekje voor het bloeden. Ik snap natuurlijk heel goed en weet heel goed, dat heel veel creativiteit en vernieuwing, heel veel vondsten altijd juist uit de markt zijn gekomen. De 17e-eeuwse droogmakerijen in Noord-Holland zouden zonder investeerders uit Amsterdam helemaal niet zijn aangelegd. En als je een mooi verschil wilt zien, kun je nog gaan kijken naar een droogmakerij uit de vroegindustriële revolutieperiode namelijk de Haarlemmermeer. Daar is al heel wat meer ellende en slechte vormgeving aangericht dan in de polders in het noorden. Het is geen kwestie van de markt die de zwarte piet zou

moeten krijgen. Alleen, ‘het kan niet de markt zijn die de spelregels maakt’ is mijn stelling.

Ik neem aan dat ik de vergelijking niet hoeft uit te leggen – maar voor alle zekerheid: op 13 september jl. bood de Vereniging Milieudefensie minister Cramer een manifest aan, waarin zij stelde dat de vraag naar bedrijventerreinen ‘stelselmatig’ wordt overschat en dit heeft geleid tot een stijging van het areaal aan leegstaande bedrijventerreinen met 28.000 hectare. En nog een actueel aanhangsel: Ik vind steeds meer dat de discussie over hoe het moet gaan in Nederland wordt bepaald door een soort laconiek vaststellen ‘nou ja, het is nu eenmaal zo, dit hebben we met z’n allen zo gewild’. In de NRC stond te lezen wat het Ruimtelijk Planbureau daarover te berde bracht. ‘Kennelijk willen we het met z’n allen zo, dus is het zo’. Dan heffen we de politiek op. We zeggen, ‘de dingen gaan zoals ze gaan’, we maken ons nergens meer kwaad over, we laten Gods water over Gods akker lopen. Maar de discussie is natuurlijk helemaal niet dat wij het met z’n allen willen, maar dat het ons met z’n allen overkomt. ◀

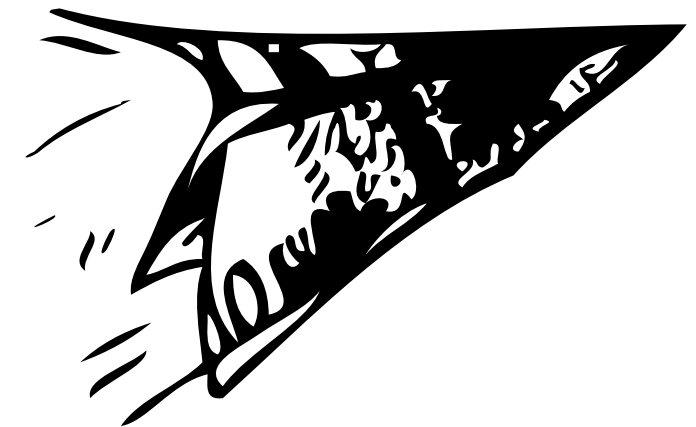

HANDREIKING BELVEDERE EN FINANCIERING OP WWW.BELVEDERE.NU

De digitale handleiding **Belvedere & Financiering** helpt cultuurhistorici om de cultuurhistorische opgave vanuit het perspectief van financieel-economische waarde te benaderen. De handleiding bestaat uit drie delen:

- > een visie op de financieel-economische waarde van cultuurhistorie
- > een theoretisch pad dat deze visie vertaalt in een instrumentele aanpak voor cultuurhistorische projecten
- > een praktisch pad dat aan de hand van een cultuurhistorische modelcasus deze instrumentele aanpak illustreert.

De opbrengsten van cultuurhistorie

Op het Belvederfestival was het onderdeel 'Baron Belvedere' een centraal aanspreekpunt voor festivalbezoekers. Daar konden mensen terecht met vragen over het opzetten, financieren en realiseren van projecten waarbij cultuurhistorie een aanjagende rol speelt. Medewerkers van Belvedere gaven daar antwoord op concrete vragen en wezen op nieuwe digitale hulpmiddelen op de Belvederewebsite. Naast de digitale hulpmiddelen als het Kompas en de beschrijvingen van voorbeeldprojecten, heeft Belvedere onlangs ook de **Handleiding Belvedere & Financiering** ontwikkeld en op de website geplaatst (www.belvedere.nu).

FINANCIERINGS- QUIZ

HOE KAN
CULTUURHISTORIE
RENDEREN?

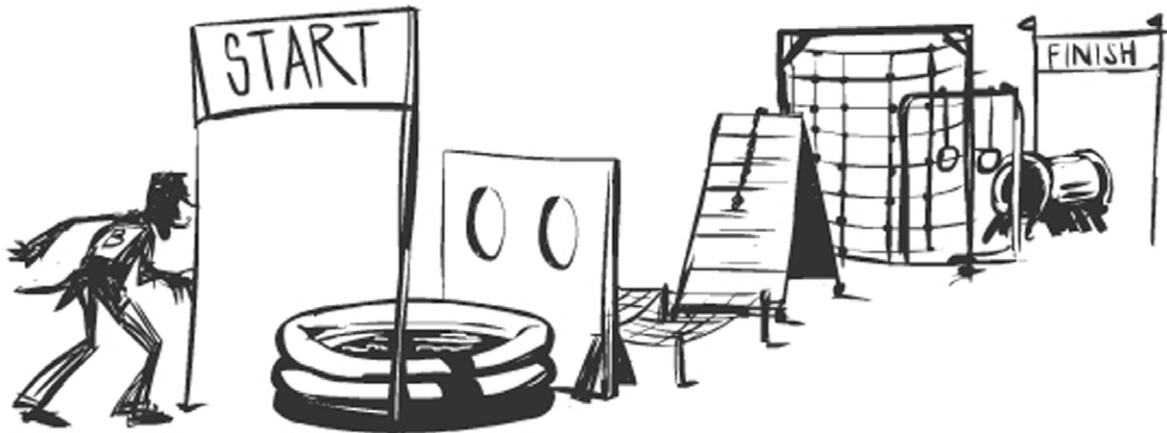

veel toegevoegde waarde geven, ook financieel! Collega Ton van Gestel van projectbureau Belvedere: "De handleiding leidt je door de processtappen waarmee je het cultuurhistorisch belang van een object, ensemble of gebied kunt vertalen naar de financieel-economische waarde. Het leert je denken en spreken in de taal van de markt."

Tijdens het Belvederfestival bleek uit de vragen van bezoekers, dat in de uitvoering van ontwikkelingsgerichte cultuurhistorische opgaven, financiering vaak een struikelblok kan zijn. Hans-Lars Boetes, die de ontwikkeling van de handleiding Belvedere & Financiering coördineerde, was een van de aanspreekpunten op het festival: "Financiering wordt, vanuit de cultuurhistorische hoek, nog snel beperkt tot een vraag naar subsidie, terwijl het in de eerste plaats om een verandering in denken gaat, namelijk een meer marktgerichte manier van denken." De digitale handleiding Belvedere & financiering helpt om een cultuurhistorische opgave te benaderen vanuit het perspectief van de financieel-economische waarde. In de handleiding staat de vraag centraal hoe deze financieel-economische waarde kan worden ontsloten en kan worden vertaald in een financiële opbrengst die behoud (door ontwikkeling) mogelijk maakt. Via een theoretisch en een praktisch pad kunnen gebruikers van de handleiding de stappen van het ontwikkelingsproces doorlopen waarbij ze steeds de vraag leren stellen hoe de opgave verruimd kan worden, zodanig dat cultuurhistorie waarde creëert. De vrees dat cultuurhistorie voor extra kosten zorgt is niet altijd gegrond, het kan juist

Om de handleiding goed te leren gebruiken, heeft Belvedere twee keer een cursusdag georganiseerd, eenmaal voor medewerkers van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en een dag voor een aantal medewerkers RACM. Boetes: "Ook de RACM zit in toenemende mate aan tafel bij cultuurhistorische gebiedsontwikkelingen. Daar wordt niet alleen maar de inbreng van cultuurhistorische kennis sec gevraagd, maar veel eerder input voor de vraag hoe je het cultuurhistorisch belang kunt plaatsen binnen de gebiedsontwikkeling, ook in financieel-economische termen." Gezien de enthousiaste reacties tijdens deze dagen, lijkt de handleiding in een behoefte te voorzien. Willem Knitel van de RACM woonde deze cursusdag bij; hij beaamt dat de handleiding een duidelijk verhaal biedt, en dat de toelichting tijdens de cursusdag een zinvolle bijdrage opleverde om de systematiek op de site te doorgronden. Hij beschouwt de handleiding Belvedere en Financiering als een handzaam instrument om tijdens de processtappen van een ontwikkelingsproces te kunnen raadplegen: "Als je bij het ontwikkelingsproces mee om tafel zit, is het goed om te kunnen vaststellen welke economische krachten op de achtergrond een rol spelen."

In het voorjaar organiseert projectbureau Belvedere nog een cursusdag voor projectleiders Belvedere over het werken met de handleiding Belvedere en Financiering. Wie hierover informatie wil, kan contact opnemen met Ton van Gestel (030 2305010). ◀

Illustraties: Emiel Geerdink, Cartoonkantoor

Belvedere bewindslieden aan het woord

Gerda Verburg, Minister LNV:

Om te komen tot verbetering of behoud van landschap of zelfs het mooi inrichten van nieuw landschap of het inbrengen van landschapselementen, heb je gewoon de bevolking en organisaties die actief zijn in de regio nodig. Draagvlak en samenwerking van onderop zijn geweldig belangrijk. Vraag aan de nieuwe 'buitenlui' ook hun bijdrage te leveren aan behoud van cultuur en het verder mee ontwikkelen van cultuurhistorische elementen in het landschap of het verfraaien van het landschap.

Jacqueline Cramer Minister VROM:

Het is natuurlijk heel belangrijk dat we ruimtelijke kwaliteit en stedelijke kwaliteit combineren met een visie op waar we Mooi Nederland mee kunnen behouden en cultuurhistorie is daarvan een ongelooflijk belangrijk onderdeel.

Tineke Huizinga, Staatssecretaris Verkeer en Waterstaat:

Water is voor een belangrijk deel ook verantwoordelijk geweest voor hoe ons landschap eruit ziet. Als wij in de toekomst maatregelen moeten nemen voor de veiligheid, dan spreekt het vanzelf dat wij ook rekening houden met ruimtelijke kwaliteit. Die twee kunnen niet los van elkaar worden gezien.

Ronald Plasterk, Minister OCW:

Monumentenzorg verkeert in een nieuwe fase waarbij we steeds meer kijken naar het object of gebouw in zijn omgeving. Van objectgericht naar omgevinggericht. Van conserverend naar ontwikkelend. Dat is de Belvederestrategie. Voor deze omgevinggerichte aanpak zal ik me inzetten in mijn plannen voor de modernisering van de monumentenzorg.

Op www.belvedere.nu kunt u een compilatie van de gesprekken met de vier bewindslieden bekijken.

Natuur en landschap, dat mogen we gerust zeggen nu de prijskaartjes overal netjes aan bungelen, brengen heel veel op. Het zijn geen bodemloze putten, welnee, er wordt 'omzet in gedraaid. (u ziet, ik spreek de taal) Ze bieden werkgelegenheid. Er kan in gerecreëerd worden en ook dat levert geld op. En denk eens aan wat je zou uitgeven als de boeren niet meer boerden en het aan de staat overlieten om het landschap een beetje knap te houden. Miljoenen! Dus, volgens de redenering dat je geld bespaart als je het niet uitgeeft, verdienen we ook aan werk dat we niet hoeven doen.

En dat we dat nu kunnen zeggen, dat we gewoon kunnen zeggen: “Dat natuurgebied? Levert 830 euro per hectare per jaar”, dat maakt degenen die natuur en landschap belangrijk vinden eindelijk tot serieuze gesprekspartners tegenover andere partijen die oude bomen in de weg vinden staan, en maling hebben aan een mooi uitzicht als je in plaats daarvan een fijn economisch renderend bedrijventerreintje zou kunnen creëren. Nu kunnen wij van het landschap zeggen: Hoho, weet u wel wat dit stukje uitzicht oplevert? Eh...en dan weten we het even niet want het uitzicht nee, daar hebben we nog geen euro's voor. Wel voor de grond onder dat uitzicht, waar een recreatief fietspad is aangelegd met een nette begroting erbij met heel veel inkomsten vanwege de slijtage van de fietsbanden en de bijbehorende werkgelegenheid, het werk voor de bakker vanwege de meegebrachte boterhammen, de lenzenindustrie die profiteert van het intensieve verrekijkergebruik, en nog zo wat. Dus we kunnen behoorlijk goed opboksen tegen die gemeenteraad met het bedrijventerrein waar ze netjes de werkgelegenheid ter plaatse en in de toeleveringsbedrijven bij vermelden, de omzet, de te verwachten winst. En niet te vergeten: als het bedrijventerreintje er komt, komt er ook geld beschikbaar voor een nieuwe bibliotheek, dat heeft de investeringsmaatschappij al toegezegd. Wie kan het hardste schreeuwen, zij met hun zichtbare bedrijvigheid of wij van de natuureuro's?

Niets is moeilijker dan de waarde vast te stellen van iets dat geen prijs heeft, dat weten we allemaal. En hoewel het in zekere zin mooi is dat we wel over euro's kunnen praten tegenwoordig als het gaat om cultuurlandschap, een bloeiende berm of een oude watermolen, want vandaag de dag kom je nergens zonder je rekenmachine, is het anderzijds tamelijk armoedig. Is het zo moeilijk in te zien wat het waard is dat een landschap eeuwenoud is, het uitzicht op de rivier onbelemmerd is, de weg om de boerderij heen kronkelt? Ja en nee. Het is makkelijk om dat in te zien als je heerlijk aan het recreëren

en het dorp ligt, en heel voorzichtig droom je al even van een bedrijventerrein. En tegen de zeurkousen met hun oude cultuurlandschap zeg je: aan de andere kant van het dorp, of vier kilometer verderop, daar is, ter compensatie, die woorden spreek je heel nadrukkelijk uit, een beschermd landschap en ter nog meer compensatie zullen wij als gemeente daar zes nieuwe bomen planten. En óf je gevoel hebt voor waarde, landschap en economie tegelijk. Niks aan de hand! De waarde van een landschap wordt door rekenarij maar gebrekkig uitgedrukt. De waarde van een landschap zit hem soms in het feit dat het

Marjoleine de Vos

Publiciste [NRC handelsblad]

“Wie kan het hardste schreeuwen: zij met hun zichtbare bedrijvigheid of wij van de natuureuro's.”

bent op dat leuke terras dat achter die molen is aangelegd, onbetaalbaar vind je het dan, iets dat nooit mag verdwijnen. Maar als je later in de gemeenteraad zit stel je vast dat er verdomd weinig mensen op dat terras zitten, en je meent dat die trouwens heus wel blijven komen als er een brug daar over de rivier komt met een grote weg waar echt niemand last van zal hebben want die blijft hoog lopen over de hele oever heen en die weg zal een winst opleveren voor onze gemeente van heb ik jou daar om nog maar niet te praten van de uitbreiding van het dorp die vanzelf zal volgen in dat stukje dat dan tussen de weg

bestaat. Zomaar, gewoon, het is er, en al zo lang, dat is ook niet onbelangrijk, de nieuwe weg volgt het spoor van de oude, de uitzichten die je er hebt, had iemand in de late middeleeuwen ook. Moet alles dan maar onveranderd blijven staan zeker? Nee natuurlijk. Landschappen staan niet stil, er komen nieuwe mensen met nieuwe behoeften, we willen reizen, de kinderen met de auto naar school brengen, niet meer al het verkeer dwars door het dorp hebben denderen zoals dat vroeger wél kon maar toen was er nog veel minder verkeer.

En daar begint het al. Want wat doe je dan, als je de weg niet meer door het dorp wil hebben lopen? Het is een actueel probleem hoor, zelfs het geringste dorpje heeft of wil tegenwoordig een rondweg. ik werd toevallig laatst opgebeld door mensen uit het Groningse dorp Noordhorn, die over een rondweg om hun dorp spraken. Ze waren er niet blij mee, want er loopt al een Rijksweg aan de ene kant van het dorp, en die zal blijven, er loopt een kanaal dat de zuidoost zijde van het dorp afsnijdt, en nu moest door het enige vrije stuk de nieuwe rondweg komen. Ik besloot eens te gaan kijken, gewoon, uit nieuwsgierigheid. Dus daar fietste ik ineens door het stroomdal van de Oude Riet naar de dijk van het voormalige eiland Middag, dat onderdeel is van het nationale landschap Middag- Humsterland. Je fietst vanuit Noordhorn in een minuutje of vijf door de weilanden van het Rietdal Middag Humsterland in, waar voormalige dijken, grillige sloten en kleine percelen de eeuwenoude structuur van dit landschap nog laten zien. Een mooi gebied, ruim, stil, en, heerlijk idee, nog beschermd door mooie begrippen, woorden en waardevol gecijferd ook. Maar nu moet er dus een nieuw stuk weg komen ter ontlasting van de oude Rijksweg die tussen Zuidhorn en Noordhorn doorloopt. Die weg kan over verschillende tracés lopen. Maar het tracé dat ineens het winnende lijkt te worden, gaat dwars door dat Rietdal heen. Er komt wel een fietstunneltje hoor. Ter compensatie. Er zijn natuurlijk ook andere tracés, bijvoorbeeld een door de zuidkant van het dorp, met een autotunnel, waarvoor enkele huizen zouden moeten worden afgebroken. En voor en tegen die tracés ageren bewonersgroepen met niet altijd even betrouwbare cijfers. De gemeente luistert naar bewoners en deskundigen die het Rietdal willen sparen, maar ook naar bewoners die in de weg zitten van het andere tracé en, geef ze eens ongelijk, hun eigen woningen willen behouden. Wat gaat de gemeente nu doen? De kosten voor de aanleg van de verschillende tracés ontlopen elkaar niet zo veel. Dus de gemeenteraad gaat nadenken en dan denken ze: die deskundigen wonen hier niet en stemmen hier dus ook niet. Hoeveel

bewonersstemmen kan ik verzamelen met welk tracé? Hoe zouden de bestuurders aan het gevoel moeten komen dat het Rietdal belangrijk is? Niet door dat dal in recreatief-economische euro's om te zetten, al ligt er dus dat ene fietspad. Ze kunnen gaan uitrekenen hoeveel de boeren die daar het landschap onderhouden, opleveren en kosten. De boeren kunnen snel een waardevolle bloeiende akkerrand inzaaien. De gemeenteraadsleden kunnen proberen te gaan kijken wat ze er zelf van vinden: Mooi? Niet zo mooi? Kan me niet schelen? en daar bepaalde waarderingseuro's aan te verbinden.

Ze zullen er op die manier niet uitkomen. Ruimte en rust zijn moeilijk te kwantificeren.

Het enige houvast zou een bestuurlijke visie kunnen zijn. Een visie waarin meespeelt dat je misschien niet graag een drukke Rijksweg aanlegt vlak langs een nationaal landschap. Een visie waarin het als een paal boven water staat dat een open gebied bij een dorp dat verder ingesloten ligt, een waarde op zichzelf vertegenwoordigt. Niet omdat we een beetje melig geloof in Ot en Sien-achtige landschappen hebben, niet omdat we denken dat het platteland uit niets anders dan vogels en bloeiende meidoorns moet bestaan, maar omdat we in een land als Nederland, dat dichtbevolkt is en zeker niet leger zal worden, snappen dat die paar gebieden die we hebben waar het ruim en stil is, naar vermogen bewaard moeten blijven. Wij in Nederland weten immers beter dan wie waar ter wereld ook hoe belangrijk het is om stilte, schoonheid, historie en ruimte te behoeden. Want wij hebben al vaak genoeg aan den lijve ondervonden dat je die anders kwijt raakt en dat je nooit meer terug krijgt wat je eenmaal hebt verwoest. Je kunt sloten dempen en

dijken slopen en dat economische groei noemen, maar op een dag sla je je voor het hoofd omdat alles wat het leven de moeite waard maakte, is weggepoetst, uitgeveegd, zoekgemaakt. Omdat niemand zich thuis voelt op een bedrijventerrein, of erg gelukkig wordt van een geluidsscherm voor zijn neus.

Misschien, als we dan alles toch zo nodig economisch willen bekijken, moet je de waarde van landschap echt serieus nemen en gemeenten rijk maken die zorg dragen voor het landschap, in plaats van ze te dwingen alle ruimte die ze hebben om te zetten in

veel minder virtuele euro's dan die van de landschapsrekenarij en dan voortdurend met een stoer gezicht spreken van 'je eigen broek ophouden'. We weten immers dat het landschap een waarde vertegenwoordigt die niet gedekt wordt door een prijs, al zijn we wel bereid er een prijs voor te betalen. Zoals je bereid zou zijn veel losgeld te betalen voor een geliefde, zonder dat je zijn leven zou willen uitdrukken in euro's. Het landschap waarderen als onze familie of vrienden, dat is wat we moeten doen. We hoeven het landschap niet in alles zijn zin te geven, zeker niet, dat doen we met onze familie ook niet. Soms moeten we zeggen: het is voor je bestwil. Of: denk eens aan een ander. Maar onze leidraad daarbij moet wel zijn dat we echt het beste voor hebben met onze omgeving. Niet alleen omdat het mooi klinkt om over cultuurhistorie te praten op de televisie. Maar omdat het voor ons van levensbelang is. Dat zouden we eens moeten gaan begrijpen. Daarna gaan we wel weer rekenen. ◀

Cultuurhistorie gaat om culturele waarde. Om het cultureel kapitaal van een landschap, van een stad of van een wijk, het kan zelfs over ons mensen gaan. Uiteindelijk draait het om het inspirerend vermogen, dat we kunnen beleven door het esthetische, het schone, het historische of welke andere kwaliteit ons ook inspireert. Voor een econoom is het ongebruikelijk om dat te benadrukken, al wil ik in herinnering brengen dat economische wetenschappers zich van oorsprong altijd hebben beziggehouden met waarden, denk aan Adam Smith, aan Aristoteles, die

Het tweede punt gaat om de neiging in ons denken in ofwel het private ofwel het collectieve. We zitten min of meer gevangen in de discussie dat óf de overheid de verantwoordelijkheid neemt voor het culturele kapitaal óf dat de markt dat doet. We zien, zojuist nog in de film met de ministers, dat de overheid zich die verantwoordelijkheid toe-eigent, doordat zij spreekt namens ons over dat wat cultureel belangrijk is, om daar belastinggeld op in te zetten. Rudy Stroink, als vertegenwoordiger van 'het private' betoogt in zijn column dat de markt die verantwoordelijkheid ook kan nemen. Waar

Arjo Klamer

Hoogleraar culturele economie,
Erasmus universiteit

“We varen op de graadmeter van het economische en verliezen het culturele en sociale uit het hoofd.”

benadrukken dat het gaat om het realiseren van waarden in ons handelen. Om – zo noemden ze die niet, maar wij tegenwoordig wel – sociale en culturele waarden; en dat economische waarden, geld dus, een belangrijke voorwaarde is, zonder welke de andere niet gerealiseerd kunnen worden, maar het economische is niet meer en minder dan een middel tot. Het onfortuinlijke is evenwel, dat we het economische heel goed in kaart kunnen brengen, kunnen meten, met als gevolg dat wij in beleid, in bestuur, geneigd zijn ons daar op te richten, te varen op de graadmeter van het economische en uit het oog te verliezen waar het ons werkelijk om te doen is, om dat culturele, dat sociale. Dat is mijn eerste punt.

we het met elkaar over eens zijn, is dat de overheid geneigd is te denken en te handelen als een markt, met veel aandacht voor het geld, voor de economische waarde. Er wordt, ook in Belvedereprojecten, natuurlijk gesproken over sociale en culturele waarden, maar als het puntje bij paaltje komt, dreigt altijd weer het economische de overhand te krijgen, wat alles te maken heeft met het feit dat we dat elkaar in rekening kunnen brengen en dat we elkaar daarop kunnen afrekenen. Het culturele en sociale blijft vaak bij mooie woorden, terwijl het daar juist om moet gaan. Het concept dat ik in de discussie zou willen krijgen en dat verandering teweeg zou kunnen brengen, is het volgende. In navolging van het onderscheid tussen markt en overheid, zijn we

geneigd te denken in het onderscheid tussen private (wat we kunnen kopen) en collectieve goederen en de vraag in vele projecten is: moet het privaat of collectief? Maar er is nog een derde mogelijkheid. In culturele projecten gaat het om wat ik 'het gemeenschappelijke' noem. Het gemeenschappelijk goed, heeft als bijzondere eigenschap dat het een gedeeld eigendom betreft, denk bijvoorbeeld aan vriendschap. Je deelt het met vrienden, het kost wat – je moet er wat voor over hebben en het levert ook veel op. Je kan het niet kopen of verkopen, dus het is geen privaat goed. Het is ook geen collectief goed, omdat het collectief ervan uitgesloten wordt. Het is van jou en je vriend. Ik zou zeggen dat cultureel erfgoed ook een gemeenschappelijk goed zou moeten zijn, in die zin dat een bepaalde groep mensen daaraan deelgenoot is, dat ze dat goed het 'hunne' kunnen noemen. Bij veel Belvedereprojecten is het gevaar dat het te veel 'collectieve' projecten zijn, dat er ambtenaren bij betrokken zijn, misschien ook een projectontwikkelaar, maar dat het met belastinggelden gefinancierd wordt. En als marktpartijen zich erover ontfermen, dan wordt het vooral een verhaal van die marktpartijen.

Gaat het om een gemeenschappelijk goed, zoals een landschap, dan zou het een goed moeten zijn waarbij zoveel mogelijk mensen zich betrokken voelen, waarin of waaraan ze een aandeel hebben – niet per se een letterlijk, juridisch aandeel – maar een symbolisch, doordat ze ervaren dat het onderdeel uitmaakt van hun leven, van hun ervaring. Hoe verwerf je zo'n aandeel? Hoe realiseren we culturele en sociale waarden? Hoe zorgen we ervoor dat mensen zich erbij betrokken voelen en dat goed ook als het hunne ervaren. Dat kan, vermoed ik, alleen, als zij op een of andere manier iets bijdragen. Dat kan door deelname aan gesprekken, discussies, maar het kan ook zijn dat je – en dat zou een heel andere dimensie geven aan vele projecten – het niet alleen financiert via marktpartijen en belastinggelden, maar ook doordat mensen financieel bijdragen, zodat ze zich op die manier ook mede-eigenaar gaan voelen van dat project. Dat draagt

bij tot grotere betrokkenheid, en dit aan te zwengelen en op allerlei manieren de vraag te onderzoeken 'hoe kunnen mensen ergens aan bijdragen' is mijn tweede punt.

Mijn derde punt, waar Marjoleine de Vos haar column mee afsloot, is hoe je dat wat niet meetbaar is inzichtelijk maakt. Als (Belvedere-)projecten dienen voor het versterken van het culturele en het sociale en de verschillende stakeholders (bewoners, bezoekers, belangstellenden, maar ook deskundigen) daarbij verschillende doelen voor ogen hebben, waarom ontwikkelen we

dan niet een instrumentarium – een culturele monitor – om die doelen op een of andere manier inzichtelijk te maken. Ik besef het gevaar daarvan, maar ook de kansen. Als je naast alle economische cijfers ook cijfers hebt die aangeven hoe belangrijk mensen bepaalde sociale en culturele waarden vinden, dan kun je na voltooiing van een project vragen of de doelen die je hebt gesteld over de kwaliteit van het project ook zo beleefd worden. Want als er weliswaar geld verdiend wordt, maar veel mensen schatten de sociale en culturele kwaliteit van het project laag in, dan voldoet het project niet aan de normen die we gesteld hebben en zullen we rekenschap moeten afleggen. Mijn voorstel is dan ook om energie te steken in het kunnen meten van deze doelen en ze op een of andere manier inzichtelijk te maken, waardoor we niet alleen op economische waarde kunnen sturen, zoals we dat nu doen, maar ook op de waarden die er werkelijk toe doen. ◀

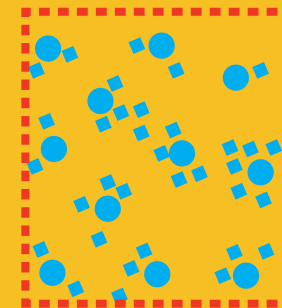

De waarde van actieve burgers

VOOR EN DOOR DE BURGER

WAT MAAKT DE INBRENG VAN BURGERS ZO VERRASSEND?

“Omwonenden en ondernemers hebben het bouwplan een zware slag toegebracht”, “inwoners komen in actie tegen....”, “Protest tegen plannen”, “Laatste poging om de bouw tegen te houden.” Je hoeft maar twee dagen de kranten bij te houden en je hebt een map vol knipsels over de ‘tegenkracht’ van de burger bij ruimtelijke ontwikkelingen. Hoe komt het dat burgers nog steeds vooral in het nieuws komen als ‘hindermacht’? Worden burgers zo geminacht en zo weinig serieus genomen door overheden en marktpartijen?

Als het gaat om de kwaliteit van de leefomgeving, om cultuurhistorie en nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen, willen burgers meepraten, meedenken en meewerken. Burgers hebben een groeiende belangstelling voor het bepalen wat erfgoed is en willen hun inbreng leveren bij het zoeken naar antwoorden hoe hiermee om te gaan. In de Nota Belvedere van 1999 was de inbreng van de burger nog niet in beeld. Bij het definiëren van het begrip cultuurhistorie en bij de waardering van cultuurhistorische gebieden, ging de Nota nog vooral uit van de opvattingen hierover van experts. En het draaide in de eerste plaats vooral om fysieke

elementen en structuren. Maar cultuurhistorie gaat ook om wat er in de hoofden van bewoners en gebruikers zit, de verhalen en emoties rond een plek of een gebied. Door de inbreng, kennis en verhalen van burgers al vanaf het begin van een planproces in te zetten, kan cultuurhistorie bij ruimtelijke ontwikkelingen niet alleen een inspiratiebron zijn voor professionals, maar ook een motor voor betrokkenheid van burgers.

Tijdens de workshop 'Voor en door de burger' kwamen acht projecten aan bod waarin burgers vanuit hun binding met (de geschiedenis van) hun omgeving betrokken waren. Actieve burgers vertelden over de winst van hun inbreng en betrokkenheid. En over de valkuilen. Acht voorbeelden van burgerkracht. Uit de voorbeelden zijn een aantal tips voor bestuurders, ambtenaren en ontwikkelaars te destilleren:

Koester actieve burgers

Veel burgers zetten zich in hun vrije tijd vol overgave in. Het is van belang burgers serieus te nemen en waardering te tonen voor hun inzet. Als zij het idee krijgen voor 'spek en bonen' mee te denken, neemt het enthousiasme flink af. Als een burgerinitiatief niet serieus wordt genomen, is de kans groot dat de kracht verdwijnt en er hindermacht voor terugkeert.

Zorg voor continuïteit

Burgers zijn vaak de continue factor in bijvoorbeeld grote (gebieds-)ontwikkelingsprocessen. Dit zijn trajecten die jaren kunnen duren en waarin bestuurders, projectleiders en ambtenaren voortdurend van plek wisselen.

Vul kennisleemten aan

Burgers weten vaak de weg niet te vinden in de wirwar van ambtelijke regelgeving en instanties. Daarom is het belangrijk hen duidelijk te maken hoe planvorming bij ruimtelijke ontwikkelingsprojecten verloopt, hoe processen en procedures in zijn werk gaan en wie binnen de overheid waarvoor verantwoordelijk is. Zonder hulp van de overheid is het voor hen vaak moeilijk te achterhalen bij welke instanties ze moeten zijn voor ondersteuning en hoe ze dat moeten aanpakken.

Om te voorkomen **voorbeeld** ← dat veel van hun kennis verloren gaat, wil de Vechtplassencommissie een website opzetten waarop alle informatie over de Vechtplassen te vinden is. Luuc Mur, voorzitter Vechtplassencommissie: "Informatie bij elkaar houden is belangrijk. Mijn ervaring is dat het geheugen van gemeente en provincie erg kort is. Veel ambtenaren kennen bovendien het gebied niet echt. Ze hebben ons hard nodig."

Stimuleer betrokkenheid

Veel initiatieven ontstaan doordat burgers zich zorgen maken over het verdwijnen van belangrijke cultuurhistorische waarden in hun omgeving. Juist hun gedrevenheid leidt vaak tot een originele inbreng. Lokale overheden kunnen ook het heft in eigen hand nemen. Niet alleen in de beginfase, de overheid zou de betrokkenheid van de burgers ook in het laatste traject moeten vasthouden, zodat in de fasen van realisatie en beheer de continuïteit van de burgerinbreng ook te benutten is.

De Belvederegeest krijgen

Investeren in burgerparticipatie levert lokale overheden, naast creativiteit en kennis, ook draagvlak op. Uiteindelijk bespaart dat tijd gedurende het verdere verloop van het planningsproces. Om met Marco van der Vegte, melkveehouder en voormalig voorzitter Polderbelangen Mastenbroek, te spreken: "Als je burgers betreft bij je plannen en hen daar enthousiast voor maakt, ontstaat er draagvlak. Ambtenaren vinden het ook leuk als ze geen bezwaarschriften meer krijgen maar burgers die meedenken. Zorg ervoor dat mensen 'de Belvederegeest' krijgen."

Maar de Workshop 'Voor en door de Burger' leverde niet alleen tips en aanbevelingen op voor bestuurders. Ook voor burgers die initiatieven ontwikkelen voor de inrichting van hun leefomgeving werden handvatten uitgewisseld.

→ **voorbeeld** Burgers kunnen een heel eind komen door op zoek te gaan naar andere, relevante instanties om daar de kennis te vergaren. Dat kan soms ook via specialistische organisaties zoals de Stichting Menno van Coehoorn. Daar belandde de Stichting Werk aan het Spoel uit Culemborg, die zich inzet om een fort uit de Hollandse Waterlinie een nieuwe bestemming te geven. De Stichting Wagenwerkplaats Amersfoort verwierf de benodigde cultuurhistorische kennis door voor weinig geld studenten onderzoek te laten uitvoeren.

→ **voorbeeld** Soms neemt de overheid structureel het heft in handen, zoals de provincie Drenthe die om een vitaal platteland te realiseren in haar beleid een grote plaats heeft ingeruimd voor bewonersparticipatie en daarvoor de Brede Overleggroep Kleine Dorpen financiert. Het kan ook incidenteel, door het organiseren van een prijsvraag, zoals de Ommetjesprijsvraag van Landschapsbeheer Nederland. Die maakte veel burgers actief. Of bijvoorbeeld door een denktank van omwonenden op te richten zoals bij Waalfront Nijmegen. Denktanklid Janus Corstens benadrukt dat de gemeente aan bewoners moet uitleggen waarom een project op een bepaalde manier wordt vormgegeven. Daarmee voedt de overheid de betrokkenheid en het begrip van burgers. Veehouder Marco van der Vegte van Polder Mastenbroek geeft enkele tips voor de manier waarop de overheid bewoners bij de toekomst van hun eigen leefomgeving kan betrekken. "Neem mensen in hun eigen wereld mee in het proces dat je wilt doorlopen. Schets een aantal scenario's en vraag de burgers dan: wat zou jij doen als je op de stoel van de bestuurder zit? Onze ervaring laat zien dat ze zich eerst hoogst ongemakkelijk voelen, omdat ze niet vanuit de kritiek op het project kunnen denken. Na verloop van tijd gaan ze denken in oplossingen."

“Aanvankelijk ontmoetten wij bij de **voorbeeld** ← gemeente veel weerstand”, vertelt Joke Sickmann van het Burgerinitiatief Wagenwerkplaats Amersfoort. “De wethouder werd pas enthousiast nadat hij bij een informatieavond van ons was geweest. Daarna was hij ook bereid financieel bij te springen en keerde alles zich ten goede: de gemeente en ook de NS zijn nu bereid om de cultuurhistorische waarden in het gebied in hun plannen mee te nemen.” Af en toe ontmoedigend was wat de commissie Zandpaden De Hilver meemaakte. Toen in 1987 kilometers zandpaden dreigden te verdwijnen als gevolg van een ruilverkaveling werkten ze hard om oude zandpaden in kaart te brengen en te behouden, “We hebben een kleine vijftig kilometer zandpaden weten te behouden door ze in kaart te brengen”, vertelt Dré Rennen van de werkgroep. Voordat dit echter zover was, had ze haar neus al enkele malen gestoten bij gemeenten en provincie. “We vroegen nadrukkelijk hulp aan het streekhuis om over onze plannen mee te denken. Die hulp kregen we niet. Ook de provincie vond dat we een concreter plan moesten neerleggen, maar daarvoor hadden we juist te weinig cultuurhistorische kennis.” Uiteindelijk vond de commissie houvast bij de vereniging Natuur en Milieu.

Doorzettingsvermogen loont

Uit diverse verhalen op het Belvedere Festival blijkt dat gemeenten en provincies lang niet altijd direct tot luisteren bereid zijn. De successleutel van projecten is: heel lang zelf de goede dingen doen. Een gemeente of provincie neemt lang niet altijd uit zichzelf initiatieven.

De Vechtplassencommissie liet door **voorbeeld** ← bureau La4Sale een instrumentarium ontwikkelen over ‘Vechts Bouwen’. In plaats van elke keer te protesteren tegen de zoveelste ‘verkeerde’ bouwvraag, koos de commissie voor een bredere aanpak en zocht een antwoord op de vraag wat dan wel ‘Vechts’ bouwen is. Vervolgens was de Vechtplassencommissie bereid mee te denken en mee te praten over de plannen voor een nieuw ‘Vechts’ dorp. Als belangenorganisatie moet je ook de omslag willen maken van ‘altijd tegen’ naar ‘ook voor’.

Sluit aan bij (toekomstige) ontwikkelingen en denk mee

Richt je niet alleen op je eigen project. Coalitievorming helpt ook bij het verkrijgen van externe financiering. Probeer aan te haken bij en een koppeling te maken met (toekomstig) beleid en bij andere organisaties. ◀

VECHTPLASSEN COMMISSIE

Foto: Juliette Jonker-Duynstee

De Vechtplassencommissie is een organisatie van bewoners die sinds 1936 werkt aan het behoud en de versterking van de culturele, landschapelijke en natuurwaarden van het gebied van de Vecht en de Oostelijke en Westelijke plassen. Vanuit maatschappelijk, maar ook uit strategisch en politiek oogpunt heeft de commissie gekozen voor een meer offensieve strategie, waarbij niet het tegengaan van ongewenste ruimtelijke ontwikkelingen centraal staat, maar juist het benutten van die ontwikkelingen voor het behoud en de versterking van cultuurhistorische waarden. Wapenfeit: de Vechtplassencommissie heeft De Vechtvisie ontwikkeld – een ‘handleiding’ als inspiratiebron en toetssteen voor noodzakelijke, nieuwe ontwikkelingen langs de Vecht. De gemeente Maarssen heeft naar aanleiding van deze visie de commissie uitgenodigd om mee te denken over de ontwikkeling van een nieuw te bouwen ‘Vechts Dorp’ op een voormalig industrieterrein.

Meer informatie:

www.belvedere.nu, onder ‘voorbeeldprojecten’; zoek op ‘vechtvisie’.

www.vecht.nl

WAALFRONT NIJMEGEN

Foto: Gemeente Nijmegen

De gemeente Nijmegen en projectontwikkelaar Rabo Vastgoed ontwikkelen samen het Waalfront. Dit is een bijzonder gebied vanwege de ligging aan de rivier en de aanwezige dijken en ophogingen. Maar ook door de rijke geschiedenis: de Romeinse nederzetting, de aanleg van vestingwerken en de industriële ontwikkeling. Het landschap en de aanwezige cultuurhistorische waarden vormen het kader van de nieuwe plannen in het gebied waarin ongeveer 2.650 woningen en 30.000 vierkante meter aan voorzieningen zijn gepland. Het masterplan is tot stand gekomen door een open, maar allerm minst vrijblijvend proces. Onder leiding van een onafhankelijke voorzitter zijn maandelijks gesprekken gevoerd tussen bewoners, ondernemers, ontwerpers en opstellers, waardoor het uiteindelijke masterplan gedragen wordt door alle partijen.

Meer informatie:

www.belvedere.nu, onder ‘voorbeeldprojecten’; zoek op ‘waalfront’.

www.nederlandbovenwater.nl

Bij de Brede Overleggroep Kleine Dorpen, kortweg BOKD zijn ruim 130 dorpsbelangenorganisaties aangesloten. De BOKD biedt op verzoek professionele ondersteuning aan haar leden en komt op voor de belangen en

BREDE OVERLEG GROEP KLEINE DORPEN

Illustratie uit Dorpsomgevingsplan Barger-Compascuum

leefbaarheid van de kleine dorpen in Drenthe. Naast belangenbehartiging ontwikkelt de BOKD projecten die toegespitst zijn op actuele problemen, kansen of behoeften. Wapenfeit: De BOKD heeft het Dorpsomgevingsplan als instrument ontwikkeld om betrokken bewoners te ondersteunen bij het formuleren van de door hun gewenste ruimtelijke ontwikkelingen van hun dorpsgebied.

Meer informatie:

www.belvedere.nu, onder ‘voorbeeldprojecten’;

zoek op ‘dorpsomgevingsplan’.

www.bokd.nl

Foto: Monique Pijnenburg - Leesberg

WERKGROEP ZANDPADEN DE HILVER

In het kader van de landinrichting De Hilver in het buitengebied van de gemeente Hilvarenbeek en Oisterwijk dreigde een groot aantal zandpaden verloren te gaan. Om behoud van de zandpaden voor

de toekomst zeker te stellen is door de Werkgroep Zandpaden de Hilver veel veldwerk verricht en een zandpadenplan geschreven. Dit plan sluit aan bij de intenties van het reconstructieplan in dit gebied om cultuurhistorische erfgoed en ecologische landschapswaarden te behouden en recreatie te stimuleren. Beschreven is welke wandelroutes momenteel aanwezig zijn, hoe het wandelpadennet nog verder uitgebreid kan worden, hoe de zandpaden ingepast kunnen worden in huidige routestructuren en welke rol zij kunnen spelen in de groene dooradering van het platteland.

BURGERINITIATIEF WAGENWERKPLAATS AMERSFOORT

Direct achter het Centraal Station van Amersfoort ligt de Wagenwerkplaats. Van 1904 tot 2000 had NS hier treinstellen in onderhoud. In de woonwijk die ernaast ligt – het Soesterkwartier – wonen nog altijd veel oud-arbeiders. Momenteel staan veel van de historische gebouwen leeg. En dat terwijl er veel mogelijkheden zijn om hier woningen, bedrijven, ateliers e.d. te vestigen. Intussen zijn de eerste initiatieven uitgevoerd. Maar om ruimte te bieden aan grotere initiatieven en aan de ontwikkeling van de hele Wagenwerkplaats, is meer nodig. Eigenaar NS Vastgoed, de gemeente Amersfoort, bewoners en gebruikers hebben de handen ineengeslagen en hun visies uitgewisseld. Meer informatie:

www.wagenwerkplaats.nl en www.habiforum.nl

Foto: Jan Kees Helms

DE OMMETJESPRIJSVRAAG

Met de Ommetjesprijsvraag wilde Landschapsbeheer Nederland mensen inspireren tot het bedenken en realiseren van kleine wandelingen 'dicht bij huis'. Door ruilverkaveling, dorps- en stadsuitbreiding en de aanleg van infrastructuur zijn veel historische voetpaden, zoals kerken- en jaagpaden verdwenen uit het landelijk gebied. De prijsvraag biedt de mogelijkheid voor de winnende inzending – het ommetje Poelpolder bij Lisse – om straks weer het 'rondje rond het dorp' te maken zodat het buitengevoel dichtbij huis kan worden beleefd. De prijsvraag heeft met 461 inzendingen vanuit heel Nederland laten zien dat zeer veel mensen betrokken zijn bij hun leefomgeving en heeft eigen initiatief bij burgers gestimuleerd.

Meer informatie:

www.landschapsbeheer.nl; zoek op 'ommetjes'.

POLDER MASTENBROEK

Foto's: Sjaak Langenberg

De polder Mastenbroek is een weids en landschappelijk uniek veenweidegebied. Het gebied tussen de stedelijke centra van Zwolle en Kampen wordt echter bedreigd door woningbouw, nieuwe bedrijventerreinen en infrastructuur, terwijl de belangrijkste drager van het landschap – de melkveehouderij – economisch onder druk staat en dreigt te verdwijnen. De provincie Overijssel heeft voor het gebied een samenhangende ruimtelijke structuurvisie ontwikkeld die door alle relevante partijen wordt gedragen. Doel ervan was aan te geven of en hoe ruimtelijke ontwikkelingen (zoals woningbouw) voort kunnen bouwen op de identiteit van het gebied en hoe het karakter van de polder ook op

de langere termijn behouden kan blijven. Ook heeft de provincie kunstenaars gevraagd om kunstwerken te maken die bewoners, bezoekers en beleidsmakers aanzetten tot nadenken over de waarde, identiteit en toekomst van het gebied. Zo werd o.a. de film 'De uitbreiding van Polder Mastenbroek' gemaakt waarin de rollen worden omgedraaid: polderbewoners vaardigen woonquota uit, stedelingen moeten zicht verdedigen tegen oprukkend groen.

Meer informatie:

www.belvedere.nu, onder 'voorbeeldprojecten'; zoek op 'mastenbroek'.

Illustratie: Stichting Werk aan het Spoel

Het Werk aan het Spoel ligt ten westen van Culemborg aan de Lek en maakt deel uit van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het diende ter beveiliging van de waaiersluis die de watertoevoer voor de inundatie ten oosten van de Diefdijk regelde. De gemeente Culemborg heeft in 2002 het Werk aangekocht van de Domeinen. In

2004 werd een intentieovereenkomst tussen de gemeente en de stichting Werk aan het Spoel getekend over het beheer, behoud en de ontwikkeling van het verdedigingswerk. Het is de bedoeling dat het fort een eigentijdse ontmoetingsplaats wordt voor alle Culemborgers en Rivierenlanders met kleinschalige activiteiten met een

culturele of natuur/cultuurhistorische component. De Stichting is uitgegroeid tot een club van ruim 30 Culemborgse burgers die zich bezighoudt met de inrichting, activiteiten, financiën en communicatie.

Meer informatie:

www.werkaanhetspoel.nl

Mijn verhaal gaat over het platteland en over de cultuur van het cultuurlandschap. Cultuurlandschap-
pen zijn landschappen die voort-
durend zijn aangelegd, veranderd en aan-
gepast om het gewenste ruimtegebruik te
optimaliseren of te maximaliseren. Dijken,
inpolderingen, ruilverkavelingen, ontginnin-
gen, maar ook de aanleg van waterlinies
zijn daar prachtige voorbeelden van. Het
staken van dit veranderingsgedrag zou
een grove schending betekenen van onze
planningscultuur. Dus we blijven veranderen
om het land beter te benutten voor de
hedendaagse vormen van ruimtegebruik.

Kees de Ruiter

Directeur RACM

Als die veranderingen zonder regie plaats-
vinden, krijg je verrommeling. De huidige
verrommeling van Nederland is geen trend op
zich, maar het gevolg van ongeïnteresseerd
'laat-maar-waaiengedrag'. Gebrek aan regie en
zeker ook het meesurfen op de trendy golven
van de korte termijn. Het gaat om regie, sterke
regie op veranderingen die er in het platteland
aankomen. Welke zijn dat dan bijvoorbeeld? Ik
laat mijn eigen fantasie spreken: als ik denk
aan het platteland over een aantal jaren, dan
zie ik uitgestrekte volkstuincomplexen, een
landschappelijk raamwerk en openbare toe-
gankelijkheid. Ik zie nieuwe landgoederen
waarbij pachters zorgen voor de groene
omgeving en architectuur herkenbaar wordt
door vorm, ligging en kleur. Ik zie agri-
businesssterreinen die belangrijke stapstenen
zullen zijn in de recreatieve hoofdstructuur
voor mensen die op zoek gaan naar de bron
van het voedsel. Ik zie mooi vormgegeven
bedrijfsterreinen langs de rand van de stad
die in de weekenden kunnen worden gebruikt

voor braderieën, openluchtconcerten, e.d. Ik
zie grote windmolenparken en last but not
least zie ik water, heel veel water. En dat is
misschien nog wel de grootste cultuuruomslag
in de Nederlandse planning. Dat wij, al datgene
wat wij de afgelopen jaren op het water hebben
gewonnen, de komende decennia waarschijnlijk
weer moeten teruggeven. De opgave is om in
deze gebieden herbergzaamheid te bewaren.
Herbergzaamheid van deze gebieden is nood-
zakelijk voor succes en die herbergzaamheid
hangt samen met vormgeving, identiteit,
eenheid en kleur. Er zijn veel dijken die geen
water meer keren, veel waterlinies die geen
vijand meer stoppen en veel weilanden waar-
op geen melk meer wordt geproduceerd.
Functies verdwijnen maar de dozen waarin ze
waren verpakt zijn blijven liggen. Dat brengt
ons op het grote dilemma van het bewaren
en niet veranderen – hetgeen een schokkend
einde van de planningstraditie zou betekenen
– of het veranderen, weliswaar met oog voor
design, waardoor zo onze geschiedenis wordt
uitgewist. Dat is het spanningsveld waarmee
de ontwerper en de beslisser moet leren
omgaan. Respect voor beide, want je kunt
zonder het verleden het heden niet begrijpen
en de toekomst al helemaal niet. ◀

Dit is het testament van de typisch
Nederlandse stad. De stad die reeds
lang is overleden, maar hardnekkig
blijft voortbestaan in plannen,
tekeningen en idealen van bestuurders
en planologen. We herdenken vandaag
de berekenbare stad, getypeerd door een
blanke, Nederlandse monocultuur van pais
en vree, aangeharkte tuintjes en werkdagen
van negen tot vijf. We begraven vandaag een
beeld van de stad dat jarenlang ons denken
over ruimtelijke inrichting heeft vertroebeld.
De stad waar recht, recht is, en krom, krom.
Waar de prins van Oranje waakt over zijn volk,

Peter Klomp

Winnaar Nicis essay-
wedstrijd 2007

“Diversiteit moet
zichtbaar verankerd
worden in het collec-
tieve bewustzijn.”

de kerk het middelpunt van de samenleving is
en windmolens herinneren aan de krachtige
identiteit van de blonde, boterham-met-
pindakaasetende polderjongen. We begraven
vandaag het stoere land van zeevaarders, de
trotse VOC-mentaliteit van de zeventiende
eeuw. Het land waar lunch een broodje
kaas is en waar een Argentijns-Nederlandse
prinses nodig is om ons te doen inzien dat dit
de realiteit niet meer weerspiegelt. Vandaag
bewijzen we de laatste eer aan het spookbeeld
van een stad en natie, de geïdealiseerde

schim van de werkelijke wereld om ons heen.

Maar het is niet slechts treurnis en bitterheid
vandaag. Ik ben verheugd om samen met
u een nieuwe gast te verwelkomen. Een
stad gekenmerkt door diversiteit. Waarin
verscheidenheid in ras, religie, rijkdom,
interesses en achtergronden de stedelijke
cultuur bepalen. Een stad vol kansen en
problemen, die zich organisch voortbeweegt,
maar soms als een wild roofdier zijn klauwen
uitsteekt. We verwelkomen het beeld van
de reële stad, de stad die tegemoet komt
aan het dagelijks leven in 2007. Waar de
scheidslijn tussen goed en kwaad niet meer
helder is en waar werkelijkheid meerdere
interpretaties kent. Waar vaderlandstrots
in verschillende talen wordt geschreven en
waar ontwikkelingen elkaar in een moordend
tempo opvolgen. We begroeten een spannende
stad vol spanningen. We ontvangen een stad
waarin lunch naast een broodje kaas, ook een
döner kebab, sushi of taco kan zijn.

Met het begraven van onze oude vriend, nemen
we ook afscheid van het verouderde denken
over cultuurhistorisch erfgoed in onze steden.
Het denken dat vaak gekenmerkt wordt door
een Oost-Indische doofheid voor de diversiteit
die de stadswijken kleurt. Volgens velen dient
cultureel erfgoed om ons allen een identiteit
te verschaffen. Het moet fungeren als een
collectief geheugen voor de Nederlandse
samenleving. Maar wat als een groot deel van
deze samenleving zich niet identificeert met
deze vaderlandse geschiedenis en geen deel
uitmaakt van het oer-Hollandse collectieve
geheugen? Zichtbare dragers van het verleden
verworden dan tot ouderwetse puisten in het
drukke stadsbeeld of toeristische attracties
in een surrealistisch stedelijk attractiepark.
Een veel gehoord verwijt is dat de jeugd geen
respect heeft voor het culturele erfgoed,
maar wat als ze het niet als hún erfgoed
beschouwen? Een mooi voorbeeld is de
Rotterdamse wijk Spangen die in de jaren
twintig werd bejubeld als een voorbeeld
voor stedenbouwkundige ontwikkeling en
diende ter verheffing van de arbeidersklasse.
Vooraanstaande architecten als Berlage,
Brinkman en van Doesburg leverden hun
bijdrage. Nu is de wijk één van de armste in

Nederland en sterk verpauperd. Dit hebben
we in veel buurten zien gebeuren. Een groot
probleem schuilt in het feit dat de verouderde
culturele dragers in deze probleemwijken
niet meer aansluiten bij de belevingswereld
van haar huidige bewoners. Een gevaar dat
niet alleen dreigt voor Betondorp of Spangen,
maar ook voor moderne Vinex-wijken die nu
nog beschouwd worden als exponenten van
het nieuwe wonen.

Zo komen we bij de cruciale vraag: dragen we
vandaag ook ons begrip van cultureel erfgoed
ten grave? Heeft het culturele erfgoed in
Nederland nog wel een toekomst? Om deze
vraag adequaat te beantwoorden, moeten
we ons kort verdiepen in de werking van de
stad. Een stad wordt niet bepaald door de
afzonderlijke stedelijke elementen, maar
door een gemeenschappelijke verbeelding,
gebaseerd op draaischijven. Deze draaischijven
verbinden sociaaldemografische, historische
en culturele aspecten met specifieke stedelijke
elementen zoals de inrichting van de openbare
ruimte. Draaischijven kunnen specifieke
buurten zijn met hun eigen etnografische
samenstelling, tradities en uitingvormen,
maar ook sterke sociale groeperingen of
subculturen in de stad. De draaischijven
worden gevisualiseerd in zichtbare dragers
zoals bijvoorbeeld het culturele erfgoed.
Om werkzaam te zijn, moeten deze dragers
appelleren aan de verbeeldingskracht van
de inwoner. Alleen op deze wijze dragen ze
bij aan een collectieve identiteit. Cruciaal is
het daarbij dat alle bestaande en toekomstige
stedelijke ontwikkelingen op dit samenspel
tussen draaischijven, verbeelding en
bewustzijn aansluiten.

Frappant is dat dit laatste in veel steden
geenszins het geval is. Door een discrepantie
tussen de monoculturele zichtbare dragers
en de diversiteit van de bevolking (in leeftijd,
herkomst, religie, etc.) ontstaan conflicten
die het collectieve bewustzijn ernstig
kunnen hinderen. Zonder besef van de reeds
besproken, dieperliggende factoren wordt
dit niet opgelost. Stedelijke bestuurders zijn
zich hier niet of nauwelijks van bewust als
ze wijzigingen doorvoeren in de inrichting
van hun stad. Dure citymarketing kan dit niet

meer verbloemen en het blijft dan ook vaak
bij cosmetische ingrepen. Dit falen wordt
nog eens versterkt door een structurele
ontkenning van het feit dat de wijken van de
stad steeds kortere levenscycli doorlopen.
In dit opzicht onderscheiden ze zich niet van
andere ontwikkelingen in onze maatschappij.
Dit vergt een volledig andere kijk op de
ruimtelijke omgeving. Voortdurend moeten
we evalueren wat het effect is van beleid op
de ontwikkeling van de draaischijven. Steeds
moeten we het testament blijven opmaken, om
het verworvene te borgen voor de toekomst.

We mogen concluderen dat cultureel erfgoed
een belangrijke rol kan spelen bij het creëren
van samenhang tussen zichtbare dragers en
draaischijven in de stad. We moeten durven
inzien dat de diversiteit zichtbaar verankerd
moet worden in het collectieve bewustzijn.
Stadsbestuurders moeten zich niet meer
laten verrassen door ontwikkelingen, maar
intensiever proberen te begrijpen hoe hun
stad werkt. Ze moeten prognosticeren wat
het culturele erfgoed van morgen zal zijn.

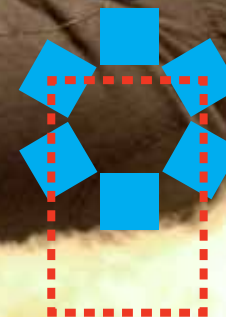
Betekent dit nu dat we ons begrip van
cultureel erfgoed vandaag onder de zoden
stoppen? Het antwoord hierop is: 'ja en nee'.
We begraven vandaag ons verouderde inzicht
in de werking van cultureel erfgoed in de
Nederlandse steden. Een inzicht dat uitgaat
van de blanke Nederlander van middelbare
leeftijd met een modaal inkomen en een sterk
nationaal en historisch besef. Tegelijkertijd
omarmen we gezamenlijk een nieuwe visie
op inbedding van onze culturele erfenis. Een
verruiming van het begrip dat recht doet aan
de diverse samenstellingen van de stedelijke
draaischijven. Een visie die inspeelt op de
versnelling in de maatschappij, en die leidt
tot het inzicht dat het erfgoed misschien
ook van meer recente aard kan zijn. Een
inzicht dat de stad zichzelf steeds sneller
vernieuwt, met verschillende dynamieken
binnen verscheidene draaischijven. Misschien
moeten we niet meer spreken van erfgoed,
aangezien dit suggereert dat het alleen over
ons verleden gaat. Ik pleit derhalve voor
de term culturele rijkdom om het vizier met
kennis van het verleden te richten op vandaag
en morgen. ◀

Ruimte ma ken

**BEZIELING EN
LEIDERSCHAP**

**WAT ZIJN UW
DRIJFVEREN?**

Het leek eerst een nogal vreemde eend in de bijt van het Belvederefestival: een verzameling lastenten, krukjes met her en der een schapenvacht en een workshop met als titel ‘Bezieling en leiderschap’. Vanuit het perspectief van workshopleiders Rosa Lucassen en Gaston Remmers bestaat er echter een directe verbinding tussen de innerlijke ruimte die je als mens in jezelf ervaart en de buitenruimte, de fysieke ruimte die je als mens buiten jezelf ervaart en vormgeeft.

Met zijn project Innerlijke Ruimte – Buiten Ruimte (IR-BR) daagt Gaston Remmers mensen uit om bezieling serieus te nemen. De workshop is een ‘kleine oefening in het jezelf en elkaar aanspreken op bezieling’. Geen geitenwollensokkenpraat maar praktisch en inspirerend, of zoals een van de deelnemers het verwoordde: “Een workshop die me ook de rest van de dag bijzondere ontmoetingen opleverde”.

Je doet het niet zo snel in je dagelijks werk. Stilstaan en jezelf de tijd gunnen om ‘naar binnen te gaan’, gelegenheid te scheppen om jezelf af te vragen waar het voor jou werkelijk om gaat. En dat was precies wat tijdens de workshop ‘Bezieling en leiderschap’ gebeurde. De deelnemers, nieuwsgierig naar wat deze workshop zou inhouden, zaten in een cirkel, beschut en dicht bij elkaar. Even afgezonderd, in een ambachtelijke ruimte. Lucassen en Remmers legden uit wat de bedoeling was. Na een voorbeeldronde voor de hele groep trokken de deelnemers zich in tweetallen terug in de tenten en stelden elkaar beurtelings vijf vragen: in welke omgeving werk je, wat doe je, welke (werk) vaardigheden zet je in, vanuit welke overtuiging doe je je werk en wat beweegt je om je werk te doen? Lucassen en Remmers ondersteunden de deelnemers tijdens deze vraaggesprekjes. Vervolgens deelde iedereen zijn ervaringen in de kring.

Lucassen: “Ik vond het verrassend om te zien hoe blij en geraakt mensen erdoor werden en hoezeer ze zich erover verbaasden dat ruimte maken eigenlijk zo eenvoudig is. Ik denk dat alle deelnemers het gevoel hebben gekregen dat ze dicht bij hun ‘innerlijke ruimte’, hun beweegredenen zijn gekomen.” Ze constateert dat de workshop helemaal geen ‘vreemde eend in de bijt was’, maar juist verrassend goed paste bij het Belvederefestival: “Cultuurhistorie gaat ook om de bezieling van landschappen, van gebouwen, van plekken. Je hebt bezielde mensen nodig om ervoor te zorgen dat die bezieling in de buitenruimte er blijft of er weer komt.” ◀

Meer informatie:

www.echtewelvaart.nl en www.bureau-buitenkans.nl

“

“Zie cultuurhistorie niet als lastpost, het is juist een potentie. ----- Is het landschap van de burger of van de specialisten? ----- Wat is er leuker dan mensen betrekken bij iets waarover je zelf enthousiast bent? ----- De wijze waarop je als samenleving omgaat met je erfgoed heeft met beschavingsniveau te maken. ----- Belvedere moet nog dieper in de samenleving worden weggezet. ----- De rijksoverheid zou veel strenger moeten zijn. ----- Maak Belvedere nog actiegerichter, er moet meer gebeuren. ----- Integreer alle cultuurhistorische lagen en zorg dat aan alle delen evenveel recht wordt gedaan. ----- Beperk aandacht voor cultuurhistorie niet tot Nationale Landschappen, er moet meer aandacht zijn juist ook voor de gebieden die geen Nationaal Landschap zijn. ----- Bouwen en verbouwen is een recht, geen gunst. ----- Heb respect voor elkaars verantwoordelijkheden en vermijd het om in een permanente staat van oorlog te verkeren. Kruip in elkaars rol. ----- Cultuurhistorie als gangmaker voor het vormgeven van grote ontwikkelingen. ----- Belvedere is herinnering en transformatie. Seal het verleden niet dicht. ----- Hoe kun je landschappelijke kwaliteiten beschermen met behulp van de nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening? ----- De WRO als brug tussen cultuurhistorie en ontwikkeling. ----- Bezieling is een van de uitgangspunten, maar je hebt ook inhoud, praktijk en procesdenken nodig. ----- Er zijn projectontwikkelaars die veel progressiever over erfgoed nadenken dan de gemeente zelf. ----- Met een eendimensionale aanvraag voor geld kom je er niet. ----- De rol van de provincies rond ruimtelijke kwaliteit wordt groter, Het gaat om het bij elkaar brengen van overheden en andere partijen.”

”

BELEIDSADVISEUR GEMEENTE ARNHEM:

“Een van de workshops hier heet bezieling. Dat is één van de uitgangspunten. Bezieling, weten waar je zelf mee bezig bent. We willen graag instrumenten waardoor je anderen mee kunt nemen.”

MEDEWERKER DEN BOSCH PROJECT VESTINGWERKEN

“Betrokkenheid burgers? Meteen mee van start gaan! We zijn begonnen met een klankbordgroep, met daarin 17 ideële en belangenorganisaties uit de stad. Die nog steeds bestaat en nog steeds bij elkaar komt. Die wij informeren. En wat nog belangrijker is: er ontstaat een wederzijds begrip voor elkaars belang.”

ADVISEUR BERENSCHOT

“Wat ik leuk vind om te horen is dat mensen die zich bezighouden met cultuurhistorische elementen in het landschap ook wel nadenken over het marketingaspect daarvan. En dan bedoel ik niet heel plat ‘geld verdienen’. Maar wel: wat wil je nu met je gebied zeggen. Hoe is het verankerd?”

MEDEWERKER RACM:

“Het leukste is misschien wel te ontdekken dat ideeën van de RACM over nieuwe ontwikkelingen hier vandaag te beluisteren zijn. Die ideeën vinden hier wel hun klankbord.”

Razende Reporter

Betekenisvolle plekken in beeld

PARADE VAN DE
VERBEELDING

HOE BRENG JE
CULTUURHISTORIE VAN
EEN PLEK OF GEBIED
IN BEELD?

Tijdens het Belvederefestival vormde de Parade van de Verbeelding een 'labyrint' waarin bezoekers de verschillende manieren waarop cultuurhistorie verbeeld kan worden, konden doorlopen. Films, muziek, maquettes, kaarten, prenten en een bibliotheek met uiteenlopende boeken en rapporten gaven festivalbezoekers de gelegenheid zich te vullen met verbeelding. Een handreiking in de vorm van een waaier vat een aantal methodieken van verbeelding samen (verhaal, boek, kaart, prent, tijdbalk, film, model, buiten). Dré van Marrewijk, projectbureau Belvedere, Abe Veenstra, Bosch Slabbers en Henk Baas, RACM, kijken terug op het door hen georganiseerde thema Parade van de Verbeelding.

“EEN OVERKILL AAN FEITEN GEEFT NOG NIET AAN WAT DE BETEKENISVOLLE PLEKKEN ZIJN.”

Welke behoefte aan methodieken bestaat er in het veld?

“Het aantal manieren waarop je cultuurhistorie kunt verbeelden is de afgelopen jaren toegenomen, er bestaat inmiddels een breed spectrum”, stelt Veenstra. “Welke methode je wanneer gebruikt is vooral afhankelijk van het type opgave en van het gebied waarin de opgave speelt.” Baas: “Als duidelijk is wat het doel van een opgave is, dan moet je al vroeg in het traject vragen welke verbeeldingsmethodiek je gaat gebruiken, of liever: methodieken of varianten. Maar de keuze voor een methodiek op zich is overigens niet voldoende”, vult hij aan. “Een vroegtijdige samenwerking tussen cultuurhistorici en ontwerpers, waarbij men elkaar wederzijds kan sturen, is eigenlijk een vereiste.” Van Marrewijk: “Cultuurhistorische informatie bestond tot voor kort grotendeels uit historisch feitenmateriaal en bouwkundige details. Maar het is maar de vraag of die informatie voor de betreffende opgave wel het meest relevant is. Ontwerpers en opdrachtgevers roepen steeds vaker: ‘Kom maar met een verhaal!’ Wat cultuurhistorici vanuit een puur wetenschappelijke benadering naar boven halen, hoeft niet altijd de ziel van een plek te zijn. Naast feiten zijn er ook de verhalen – al zijn die uiteindelijk ook geworteld in feiten. En die twee domeinen schuiven meer en meer over elkaar heen.”

Er is dus een verschuiving zichtbaar in de aard van de informatie?

Veenstra: “Ja, de vraag ‘waarom doe ik het?’ komt centraal te staan. Ruimtelijke ontwerpprocessen zijn er niet voor de wetenschap, maar voor de mensen die er wonen, werken of recreëren. Een ‘overkill’ aan feiten geeft nog niet aan wat de betekenisvolle plekken zijn, wat de essentie is van ‘hun’ gebied.”

Wat betekent dit dan voor de verbeeldingsmethodieken van de cultuurhistorische sector?

Baas: “Ook de RACM zal bijvoorbeeld moeten nadenken welke instrumenten ze op welke momenten inzet. Verbeelding van informatie is niet alleen iets waar opdrachtgevers of ontwerpers mee bezig zijn. Nu zijn (wetenschappelijke) boeken en kaarten de instrumenten bij uitstek om cultuurhistorische informatie aan te bieden. Al zie je dat ook cultuurhistorici andere instrumenten, zoals film of ‘oral history’, meer gaan inzetten. Het zou goed zijn als de RACM en de verdere cultuurhistorische wereld nieuw instrumentarium aan de gangbare methodieken zouden toevoegen.” Veenstra: “De waaier die wij hebben gemaakt vat op een vrij overzichtelijke manier een aantal methodieken samen. Je kunt het beschouwen als een hulpmiddel dat laat zien dat je niet altijd op dezelfde vorm van verbeelding hoeft terug te vallen.”

Hoe nu verder? Wat heeft de inventarisatie van methodieken opgeleverd?

Veenstra: “Voor mij is duidelijk dat je er niet bent met de selectie van een bepaalde methodiek. Behalve het kiezen van de juiste manier van verbeelding bij de betreffende opgave, gaat het juist ook om de keuze welke zaken je gaat verbeelden en toegankelijk maken. Ook al kies je de ‘juiste’ methode, dan nog kan het misgaan. Het gaat om de stap erna. Om het begeleiden van de ontwerper of opdrachtgever door het aanbrengen van structuur in de informatie, de hoofdlijnen duidelijk te maken en te focussen op hoe mensen cultuurhistorie beleven.” Henk Baas geeft aan dat ook bij de modernste technieken van verbeelding, zoals de inzet van interactiviteit op websites, het gevaar van ‘het te veel aan informatie op de loer ligt en het vaak lastig is om je weg te vinden in een grabbelton aan informatie.’ Hij noemt als voorbeeld het project ‘Ontwerpen met een biografie van de Zandstad’. Voor de regio Eindhoven en omstreken is een website gemaakt die, aldus de website, ‘de gebruiker een grote vrijheid geeft om de opgeslagen data naar eigen inzicht te raadplegen, combineren en associëren.’ (www.zandstad.nl) Een andere recente website die een samenhangend beeld van een bepaald gebied, namelijk van de Vechtstreek, wil geven is Venster op de Vecht (www.vensteropdevecht.nl).

Baas: “Deze websites brengen veel informatiemateriaal bijeen, maar bieden uiteraard geen uitsluitsel over het maken van keuzes.”

Dré van Marrewijk: “Uiteindelijk zijn de methodieken een middel om cultuurhistorische informatie aan te bieden, zelf bieden ze geen oplossing. Er moet eerst een vraag zijn en een opdrachtgever voordat je de benodigde informatie – in welke vorm dan ook – kunt selecteren en benutten.” ◀

“ALLEEN INFORMATIE BIEDT GEEN UITSLUITSEL OVER HET MAKEN VAN KEUZES.”

De waaier ‘Methodieken van verbeelding’ is op te vragen bij Projectbureau Belvedere
Tel.: 030 230 50 10
E-mail: info@belvedere.nu

Als archeoloog die zich niet met opgraven, wetenschap of monumentenzorg bezighoudt maar alleen met de publieksgerichte aspecten van het vak, heb ik van het begin af aan de verhouding tussen Belvedere en de (Nederlandse) archeologie belangstellend gevolgd. Ik, en veel vakgenoten met mij, stelden ons daar tien jaar geleden veel van voor. Cultuurhistorie en archeologie in het bijzonder zouden gebruikt kunnen worden om onze leefomgeving, waarvan de kwaliteit teloor schijnt te gaan, te verrijken en een eigen identiteit te geven. Nu verscheen onlangs een rapport waaruit bleek dat het met die kwaliteit nog veel droeviger is gesteld dan we al dachten - dat snelwegen bijvoorbeeld helemaal niet de illusie van vrijheid geven, en natuurgebieden helemaal niet uit echte natuur bestaan - en dat we daar in de toekomst maar niet te moeilijk over moeten doen. Tja. Zo zijn we snel uitgepraat. Snel dus terug naar die eerdere nota.

Als je naar de lijst Belvedereprojecten kijkt, valt meteen op dat daar niet zo heel veel archeologie tussen zit. Kennelijk is het niet gemakkelijk gebleken om een puur archeologisch project onder de Belvederenomeer te krijgen. Of men wist de weg niet... Er is wel een archeologisch paradepaard: de Limes. Dat is de grens van het Romeinse Rijk die in de eerste tweeeënhalve eeuw van de jaartelling langs onze Rijn en Nederrijn lag. In die tijd was dat een dynamisch geheel, met forten en wachttorens en wegen en boten en kades en dorpen en een taskforce van tienduizend stoere Romeinse boys die als grenspolitie dienden. Na het jaar 250 kwamen er nog stoerdere jongens van de overkant de grens over en sindsdien is er weinig meer van de Limes vernomen. Sinds de vorige eeuw is er wat van opgegraven, er zit nog heel wat in de grond en er is een deel voorgoed weggespoeld. In ieder geval is er, afgezien van een verhoging hier en daar, of een eenvoudig monumentje of infopaneel, niets meer van te zien. In Duitsland en Engeland is dat anders; daar heb je nagebouwde forten,

en bewaard gebleven wallen, en een complete Hadrians Wall die jaarlijks honderdduizenden toeristen trekt. Die ligt er nog gewoon - niet in zijn oorspronkelijke staat natuurlijk, maar toch. Omdat onze Nederlandse Limes in wetenschappelijk opzicht in niets onderdoet voor het buitenland, en gezien het feit dat juist in het gebied van de grote rivieren druk gebouwd en aangelegd wordt in de komende decennia, en de resten ervan dus dreigen te worden opgeruimd, hebben archeologen en beleidsmakers de oude Romeinse grens op de nieuwe kaart gezet, en is er een nationaal Belvedereproject van gemaakt.

Dat hebben we geweten! Ik heb een tijd geleden eens op een rijtje gezet wat allemaal aan plannen is geproduceerd, vaak in het kader van Belvedere. Een greep, niet volledig: Limesrapport DSL, De Limes Verkenner, Pleidooi voor het Limesprogramma, De Limes Atlas, De Romeinse Lijn, Limes - de toekomst van de geschiedenis, en Masterplan Limes Gelderland. Dan is er nog de limeswebsite, een programmabureau De Limes, een project Strategieën en Ontwerpvisies voor de Limes, een Limes Ontwerpgrammatica, een Limescodex en een Limesalliantie. De archeologie komt dus aardig aan haar trekken... ware het niet dat aan deze producties betrekkelijk weinig archeologen te pas komen, en des te meer ‘ontwerpers’: planologen, stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten en dergelijke. Want, en ik citeer uit een van de vele rapporten: “de betekenis van de Limes is verruimd. Het zijn niet langer alleen de archeologen die opkomen voor dit deel van het nationale erfgoed, maar ook bestuurders, ontwerpers, kunstenaars en het grote publiek.” En wat gaan die samen met de Limes doen? “Waar mogelijk en zinvol zou de toekomstige inrichting van stad en land, voor zover de ontwikkelingen ruimtelijke overlap met de Romeinse en Bataafse vindplaatsen vertonen, geïnspireerd moeten worden door relictten, materialen, vormen en patronen uit de Romeinse tijd.” Immers: “De retorische laag tussen verleden, heden en toekomst is het idee van de limes als oerregio: een lineaire zone met horizontale en verticale dimensies

die is te beschouwen als het begin van de Deltametropool en dus van Nederland.” Ik kan u verzekeren, dat is geen archeologentaal. Ik heb me als archeoloog dan ook nogal eens opgewonden over deze onverwachte aandacht voor ons Romeins verleden. Niet omdat ik vind dat die aandacht op zich onterecht is, en niet omdat ik vind dat de archeologen het alleenrecht hebben op uitspraken over het begraven erfgoed. Waar ik me aan stoorde was dat de nieuwe ‘limesmeesters’ zo ontzettend veel pretenties hadden, waar zo weinig van terecht is gekomen. De Limes zou een rol spelen in allerlei grote ruimtelijke opgaven, waterberging, nieuwe

Evert van Ginkel

Archeoloog, publicist en vormgever

“Bij het afrekenen staan de archeologen achter in de rij.”

publieke ruimtes, noem maar op - maar in feite werd er alleen maar meer papier bedrukt, en dat tegen nogal hoge kosten die mogelijk beter in archeologisch onderzoek hadden kunnen worden geïnvesteerd. Het ene rapport leidde tot het volgende, en

zelden tot een concreet resultaat. Want als we nu om ons heen kijken, langs de Limes of elders, wat zien we dan aan ‘verrijking van de leefomgeving’ op archeologische basis? Informatiepanelen, mooie en lelijke. In het trottoir ingelaten contouren, dito. Semikunst in de vorm van zuilen en sierbestratingen, nooit bedacht door een echte kunstenaar maar ontstaan in het brein van een creatieve archeoloog, of als bijproduct van een ontwerpbureau. En als hoogtepunt het fenomeen van het Archeologisch Park, lees: een in een nieuwbouwwijk uitgespaard grasveld waaronder zich nog Resten uit de

Oudheid bevinden. Behoud door ontwikkeling, zullen we maar zeggen. En ik kan u verzekeren: geen hond die er iets van begrijpt. Want hoewel dat hele Verdrag van Malta en de Nota Belvedere uiteindelijk bedoeld zijn voor ‘de Mensen’, wordt naar hun mening zelden of nooit gevraagd. Dit is allemaal schandelijk gegeneraliseerd en gechargeerd, dat weet ik ook wel. Laat ik proberen deze Kritiek om te zetten in Kritiek als raadgever. Ten eerste beschrijf ik slechte voorbeelden uit een recent verleden, en besteed ik geen aandacht aan veelbelovende plannen voor de nabije toekomst, zoals

van de gemeentes Utrecht en Nijmegen, met plannen waarmee men de zaak toch integraler en resultaatgerichter aanpakt tegenwoordig. Verder lijkt de archeologische Belverdererapportenwoede alweer over haar hoogtepunt heen; er is zelfs sprake van een tegenbeweging. De resultaten zijn niet alleen mij tegengevallen. Tot mijn verrassing geeft hoogleraar erfgoedstudies Jos Bazelmans in het laatste Belvederenieuws te kennen dat ‘de wegen tussen ontwerpers en archeologen zich misschien maar weer moeten scheiden’, en dat we als archeologen ‘een wereld wilden winnen die niet te winnen valt.’ Dat brengt me, en dat is dan ten tweede, bij die ontwerpers. Ik ben gaan beseffen dat dat ook maar mensen zijn, die net als ik iedere opdracht als een uitdaging zien, en hebben geprobeerd om te gaan met een voor de meesten onbekend fenomeen als archeologie, en dat ze daarbij gedwongen zijn geweest om te werken met heel onvolkomen middelen. Neem nou het archeologisch verhaal. Soms wordt het niet heel begrijpelijk verteld, soms lijken de ontwerpers het ook niet te willen begrijpen, maar het is ook lang niet altijd zo inspirerend als wij archeologen wel denken. Romeinse soldaten in een fort, dat is tenminste nog iets... maar Bronstijdboeren of Middeleeuwse ontginners? Wat moet je daar mee? Meestal, zo is er van ontwerperszijde terecht opgemerkt, zijn er trouwens andere, jongere lagen in het landschap die beter zichtbaar zijn en beter beleefbaar gemaakt kunnen worden, en die relevanter zijn voor het huidige landschap dan de begraven sporen. En dan: om de archeologie werkelijk een rol te laten spelen in het land-, stads- of dorpsschap, heb je toch enigszins de ruimte nodig. En die ontbreekt bij ons meestal. Zeker daar waar ontwikkeld wordt, is de ruimte al grotendeels vergeven. Vandaar de vaak petieterige oplossingen: de zuilen, de stoepen, de panelen, het uitgespaarde ‘park’... Ja, en dan ten derde: ik vind al die panelen en stoepetegels en zuilen helemaal niet zo vreselijk als ik ze daarnet heb geschetst. Ze passen in een aardige traditie van kleine ‘memorials’ en zijn ongelooflijk duurzaam gebleken. Echt mooi is vaak anders, maar ze krijgen door de jaren een patina dat ze weer

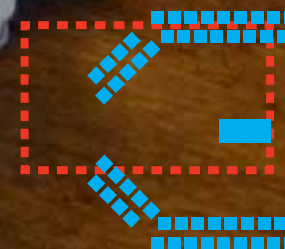
acceptabel maakt. Een kwestie van geduld. Maar zelfs dan kunnen de meeste nauwelijks gelden als ‘verhoging van de kwaliteit van de leefomgeving’; daarvoor zijn ze te marginaal, te onopvallend. Dat zou beter moeten kunnen. Temeer omdat het vaak een wat ordinaire geldkwestie is. Hoe enthousiast bestuurders en ontwikkelaars zich soms ook tonen voor de archeologie als de schep de grond in gaat, bij het afrekenen staan de archeologen achterin de rij. Nooit eens een gul architectonisch gebaar, of een stuk echte buitenkunst. Mijn woonplaats Leiden, trotse eigenaar van een begraven Romeins fort, komt niet verder dan wat willekeurige Romeinse straatnamen in de belendende nieuwbouwwijk - en het obligate grasveld, dat voor miljoenen zou worden ingericht tot een Prachtpark, maar het geld is opeens weg en het zal wel een Probleempark blijven. Conclusie: moeten de wegen van ontwerpers en archeologen zich scheiden, zoals Bazelmans verzucht? Liever niet. Hun samenwerkingsverband moet wel een stuk evenwichtiger worden: archeologen met een oog voor meer dan alleen de wetenschappelijke kant, en ontwerpers die voor en na Christus een beetje van elkaar kunnen onderscheiden, en zet ze dan in een klein groepje bij elkaar. Geen ontwerpateliers, praatexcursies, work-shops of prijsvragen meer alsjeblieft. Dan, de meest cruciale stap, moet zo’n groep in een vroeg stadium met de ontwikkelaars en bestuurders (die moeten het allemaal gaan betalen en faciliteren) bekijken wat er in principe mogelijk is, en daar dan wat bovenop vragen. Geen luchtkasteel bouwen dat in de la verdwijnt en tot teleurstelling allerwegen leidt.

En tenslotte, als er dan alleen maar ruimte is - in de ruimte of in de financiën - voor een zuil of een grote steen of een beeld: maak daar nou wat moois van, zoek zorgvuldig een ontwerper of kunstenaar uit van wie het werk je inspireert, en laat die zijn gang gaan. Als dat zogenaamd ‘te duur’ wordt, heb je tenminste je best gedaan. Maar als het wel lukt, heb je iets dat, op hoe kleine schaal ook, daadwerkelijk bijdraagt aan die zo gezochte ruimtelijke kwaliteit en de kwaliteit van de leefomgeving. ◀

Het creatieve keuzeproces

IN GESPREK MET
DE ONTWERPER
HOE GAAN
ONTWERPERS OM MET
CULTUURHISTORIE?

Tijdens het Belvedere Festival gingen Eric Luiten (hoogleraar Cultuurhistorie en Ontwerp, TU Delft) en Michelle Provoost (architectuur-historicus, Crimson) in gesprek met zes ontwerpers over de omgang met geschiedenis in hun werk. In haar inleiding haalde Michelle Provoost de Spaanse schrijver Iganasi de Sola Morales aan. Deze schreef zo'n vijftien jaar geleden over een verandering in de omgang met geschiedenis, van contrast naar analogie. Contrast staat voor een modernistische positie, waarin gezocht wordt naar een maximaal verschil tussen oud en nieuw, om daarmee de tijdgebondenheid en de culturele verankering van de architectuur zo goed mogelijk tot uitdrukking te brengen. Sola Morales signaleerde een verschuiving naar een architectuur die vooral naar aansluiting zoekt en voortbordurt op het bestaande. Motieven, principes en structuren uit de historische architectuur worden overgenomen om continuïteit en samenhang te benadrukken. Zouden die twee polen - contrast en analogie - vijftien jaar later zich nog steeds zo duidelijk aftekenen, vroeg Provoost zich af.

“OVER HET ALGEMEEN WONEN MENSEN NIET GRAAG IN EEN GROTE ABSTRACTE DOOS.”

Herontwikkeling suikersilo's Halfweg. Foto's: Soeters Van Eldonk Architecten

Bij de restauratie van de Haarlemse Philharmonie voegde architect **Frits Van Dongen** (de ArchitectenCie) nieuwe elementen in een eigentijdse vormtaal aan het bestaande gebouw toe. Zo kreeg een nieuwe zaal een gewelfd houten plafond dat overloopt in de wanden. En voor de gevel plaatste hij, om de ingang te markeren, een glazen plaat met een abstracte muzieknotatie als print. De statige grote concertzaal werd echter in oude luister hersteld, met neoklassieke ornamenten als pilasters, een cassetteplafond en kroonlijsten. Van Dongen liet zich ook verleiden tot het ontwerpen van een

JOS VAN ELDONK - ARCHITECT

Herontwikkeling Menkenterrein in Wassenaar, tot voor kort in gebruik geweest als melkfabriek. Foto: Soeters Van Eldonk Architecten

nieuw kasteel voor het eeuwenoude landgoed Groot Stoutenburg bij Amersfoort. Een bizarre vraag, volgens hemzelf, maar hij nam de uitdaging aan. Vanuit de analyse van nog bestaande oude Nederlandse kastelen kwam hij tot een aantal bepalende elementen. Vier hoektorens, een binnenplaats en twee of drie hoofdgebouwen, dat waren de essentiële onderdelen van een kasteel. Van Dongen vertaalde ze naar het heden, met als resultaat een futuristisch ogend ontwerp.

De twee vijftig meter hoge betonnen silo's van de suikerfabrieken bij Halfweg werden door **Jos van Eldonk** verbouwd tot kantoorgebouwen. Om het inerte karakter van de oorspronkelijk zware gesloten gevel van de silo's te behouden plaatste hij de ramen in een diagonaal patroon. De afwerking met metalen platen leverde het project de hightech Aluminium Award 2007 op. “Toch bijzonder voor een als historiserend bekend staand bureau”, grapt Van Eldonk. Het neo-traditionalisme van Soeters Van Eldonk speelde wel een rol bij het nieuwbouwproject dat Van Eldonk vervolgens laat zien; een serie luxueuze wooncomplexen in Wassenaar. De gebouwen zijn geïnspireerd op het klassieke landgoed, waar meerdere voorbeelden van bestaan in Wassenaar. Op de gevel van een van de complexen prijken decoraties in de vorm van melkflessen, een verwijzing naar de melkfabriek die op het terrein stond. Een huis moet volgens Van Eldonk warm en herkenbaar zijn, om die kwaliteiten te bieden grijpt het bureau

“IK PROBEER VANUIT EEN MODERNISTISCHE POSITIE ESSENTIE EN KWALITEIT IN TE BRENGEN, OOK IN DE WONINGBOUW.”

Philharmonie Haarlem. Foto: de Architecten Cie.

graag terug op de historie van het wonen. “Over het algemeen wonen mensen niet graag in een grote abstracte doos.”

“Het tegendeel van abstract is figuratief, zou je jullie werk zo willen noemen”, vraagt Luiten. Van Eldonk kan zich wel vinden in de omschrijving ‘figuratief’. Volgens hem is architectuur parlante (de term die het bureau zelf graag bezigt) veel directer, illustratiever, maar ook communicatiever dan de conceptuele manier waarop Van Dongen de geschiedenis benadert. “Voor mij is het belangrijk dat je vanuit de analyse tot de kwaliteit komt”, reageert deze. “De Philharmonie moest de kwaliteit die het bezat weer terugkrijgen. Voor een deel waren dat de krullen enzovoorts. Maar met die nieuwe moderne zaal wilde ik vooral een warm gevoel oproepen. Ik wilde een soort cocoon ontwerpen, met eenzelfde kwaliteit als de klassieke concertzaal.” Zal iemand in de 25e eeuw de woongebouwen in Wassenaar herkennen als 21e-eeuws, vraagt Provoost zich

Ontwerp voor een nieuw kasteel op het historische kasteelterrein Heerlijkheid Stoutenburg. Beeld: de Architecten Cie.

af. “Dat vind ik helemaal niet relevant”, reageert Van Eldonk, “ik hoop dat ze denken ‘wat is dat gebouw mooi en wat voegen die gebouwen zich goed in dat Wassenaar’, dat is wat wij willen bereiken.” Volgens Luiten neigt het project naar decorbouw. “Decor is een begrip dat Vitruvius gebruikte als een van de essenties van architectuur”, reageert Van Eldonk. “Het niet geven van decor betekent in mijn ogen armoede.” “Het is dus voor een deel decorbouw wat jullie doen?” vraagt Luiten. Dat beaamt Van

FRITS VAN DONGEN - ARCHITECT

Eldonk, “maar wat Van Dongen doet met de gevel van de Philharmonie is niet veel anders.” Het gaat Van Eldonk om de werking van de decoratie, waar die vandaan komt is van ondergeschikt belang. Is het misschien zo dat Soeters van Eldonk de moraal van het modernisme heeft laten vallen, terwijl Van Dongen deze nog met zich meestorst, filosofeert Luiten. “Het jaren zeventig thema van de participatie heeft zich voortgezet in een discussie over dé smaak van dé bevolking”, stelt Van Dongen. Illustratieve architectuur is volgens hem beperkt in betekenis en tijd. “Die modus vervliegen op den duur. Ik probeer vanuit een modernistische positie essentie en kwaliteit in te brengen, ook in de woningbouw.”

In zijn introductie van de landschapsarchitecten zet Eric Luiten meteen de verschillen neer. **Michael van Gessel** is gepikt en gemazeld in het werken aan met historie geladen locaties. **Elma van Boxel** vormt samen met **Kristian Koreman** het jonge bureau ZUS, dat met hun frisse projecten de Maaskantprijs voor Jonge Architecten 2007 ontving.

Herstel van het park en landschap rond Kasteel de Haar.
Ontwerp: Michael R. van Gessel BNT/BNSP

Michael van Gessel presenteert zijn ontwerp voor het landgoed Oranjewoud bij Heerenveen. Dwars op de centrale as van het drie kilometer lange park, plaatste hij het nieuwe Belvédère Museum. Zijn ontwerp bestaat uit een gedeeltelijke reconstructie van het oorspronkelijke Oranjewoud, aange-vuld met hedendaagse elementen, waardoor het land-goed nieuwe betekenissen en functies krijgt.

“WE MOETEN
UITKIJKEN VOOR EEN
OVERDOSIS AAN
GESCHIEDENIS.”

Het onderscheid tussen de verschillende tuinen is door de jaren heen nogal verwaterd. Aan Van Gessel de opdracht er weer enige orde in aan te brengen. Hij bracht accenten aan en zorgde er bijvoorbeeld voor dat de rozentuin in vereenvoudigde, minder onderhoudsintensieve vorm, terugkeerde. Verder werd het landschap om het park meegenomen in het ontwerp, met een pad om het gebied, in plaats van dwars erdoorheen. Want, benadrukt Van Gessel, ‘pastoraal’ betekent door de mens verlaten. Voor een verwaarloosd 17e-eeuws landgoed bij Brussel ontwierp ZUS een renovatieplan en een lentetentoonstelling. Elma van Boxel vertelt hoe zij een plan ontwikkelden waarin de oorspronkelijke klassieke landschapsstructuur van het

park zo min mogelijk werd aangetast. Tijdens de lente-tentoonstelling, die het park onder de aandacht van het publiek moest brengen, verspreidden bloemen zich vervolgens in kleurrijke patronen luchtig en ietwat frivool over de bestaande perken en gazonnen.

Een ander project dat Van Boxel laat zien is een steden-bouwkundig plan voor de wijk Westpunt in Hoogvliet. In de door Lotte Stam-Beese ontworpen wijk speelden de collectieve groene ruimtes een belangrijke structurerende rol. Een groot gedeelte van de oorspronkelijke bebouwing wordt nu gesloopt. Opdrachtgever WiMBY vroeg daarom om een soort conceptuele monumentenzorg. ZUS zocht dus naar een hedendaagse vertaling van het tuinstadidee. Het ruim aanwezige groen werd gebundeld tot een langgerekt openbaar park waarin zich op terpen geclusterde woningen bevinden, met ieder een eigen specifiek collectief pro-gramma.

Provoost richt zich tot Van Boxel: “Jullie hebben een heel andere benadering dan Michael van Gessel, die veel meer uitgaat van de historische lagen van een locatie.” “We richten ons inderdaad meer op het gebruik van een plek, legt Van Boxel uit.” “We proberen te begrijpen hoe een plek nu functioneert. We zoeken naar de logica van een locatie.” “Elke tijd is nogal overtuigd van zichzelf”, reageert Van Gessel, “de Westelijke Tuinsteden worden nu bijvoorbeeld benaderd als uit de tijd, de ideeën van toen

ELMA VAN BOXEL - DE LANDSCHAPSARCHITECT

Stedenbouwkundig plan voor de wijk Westpunt in Hoogvliet.
Ontwerp: ZUS (Zones Urbaines Sensibles)

Restauratie en reconstructie van het zeventiende eeuws landgoedpark Oranjewoud.
Foto: Michael R. van Gessel BNT/BNSP

MICHAEL VAN GESSEL - DE LANDSCHAPSARCHITECT

hebben afgedaan. Ik ben erg voor continuïteit, we zijn maar een split second hier.” “Is alles van je voorgangers per definitie mooi?” vraagt Luiten. “Ik heb het niet over mooien lelijk”, antwoordt Van Gessel. “Is de tuin van Kasteel de Haar mooi? Het is een ruim honderd jaar oude tuin, een bizarre tuin. Zocher is tien keer interessanter dan Copijn, maar deze kasteeltuin hoort bij onze geschiedenis. Het is Disney World van honderd jaar daarvoor.” “Waarom is jouw werk zo doordrenkt van je voorgangers?” gaat Luiten door. Van Gessel laat zich niet van zijn stuk brengen: “Ik zie dat als luisteren. Ik onderwerp me niet, ik ben een vakman, ik kijk wat er is en breng het verder.”

“Ik heb jou wel eens kritisch gehoord over Belvedere”, daagt Provoost Van Boxel uit. “We hebben aan twee Belvedereprijsvragen meegedaan”,

reageert deze, “de een was de Limes en de andere was IJmere. In beide gevallen werd gevraagd om de aanwezigheid van artefacten onder de grond boven de grond zichtbaar te maken. Dat vond ik heel moeilijk. Hoe maak je daar een passend ontwerp voor? Hoe krijg je de logica ervan naar boven? Een ander voorbeeld is de Laurenskerk in Rotterdam. Vroeger was deze kerk publiekelijk toegankelijk en tegenwoordig – juist omdat hij zo gekoesterd wordt – is het een gesloten instituut geworden, voor een select publiek. Ik vind dat we moeten uitkijken met het koesteren van onze historie, voor een overdosis aan geschiedenis.” Een in de zaal aanwezig beleidsadviseur archeologie van de gemeente Almere vraagt hoe Van Gessel omgaat met onderliggende lagen, “waar stopt voor jou het landschap?” “Er zijn vaak knooppunten in het landschap waar verschillende lijnen bij elkaar komen”, legt deze uit, “je kunt vermoeden dat daar archeologische vondsten verborgen liggen. Met deze locaties moet je voorzichtig omgaan.” “Dat vond ik het problematische van de Limes”, valt Van Boxel in, “je moet uitgaan van wat er misschien ligt, om daar nu je stedenbouwkundig plan op af te stemmen...” “Maar als je niet weet wat er is, is dat toch een prachtig mysterie?” vindt Van Gessel. “Je kunt er ook voor kiezen om niets te doen met zo’n plek, dat is ook een ontwerpuitspraak. Jonge ontwerpers willen altijd iets doen.”

“ELKE TIJD IS NOGAL
OVERTUIGD VAN
ZICHZELF.”

Renovatie en lentetentoonstelling van zeventiende eeuws landgoed bij Brussel. Foto: ZUS (Zones Urbaines Sensibles)

Stedenbouwkundige **Endry van Velzen** van De Nijl Architecten geldt als expert op het gebied van de vernieuwing van de naoorlogse stad. **Floris Alkemade** werkt bij OMA en is een van de partners van het bureau. Michelle Provoost vraagt hem hoe het komt dat een bureau dat tien, vijftien jaar geleden de slogan ‘fuck context’ populair maakte, vervolgens komt met projecten als Zeche Zollverein, dat mede door OMA is uitgeroepen tot Unesco-monument. “Speelt de cultuurgeschiedenis in jullie werk dan toch een rol?” “Die speelt altijd een rol”, reageert Alkemade. ‘Fuck context’, overigens geïntroduceerd door een partner van ons bureau, Rem Koolhaas, was een reactie op het gebruik van de context als een excuus om niet verder te hoeven nadenken. Aan projecten als Zeche Zollverein kun je zien dat wij de context wel degelijk respecteren.”

Begin jaren negentig werd Zeche Zollverein, een kolenmijn in het Ruhrgebied, gesloten. Aan OMA de vraag om een plan te bedenken waarin het oude industriële complex bewaard bleef en nieuwe functies werden toegevoegd. Het bureau stelde voor om de nieuwe gebouwen als een soort muur om het gebied heen te ontwerpen, en het centrum zoveel mogelijk in takt te laten. De gebouwen van de kolenfabriek werden deels gerestaureerd en kregen met enkele eenvoudige

“WE MOETEN EEN
ZEKERE RADICALITEIT
TEN TOON SPREIDEN EN HET
KARAKTER VAN ONZE TIJD
LATEN ZIEN.”

Nieuwe centrum van Almere. Foto: OMA
(Office for Metropolitan Architecture)

maar heldere toevoegingen een culturele functie. “Die gebouwen werken als een eenheid”, vertelt Alkemade. “Die samenhang wilden we laten zien en niet zodanig verstoren dat de geest eruit zou verdwijnen.” Voor het nieuwe centrum van Almere ontwierp OMA een masterplan, waarvan ondertussen grote delen zijn uitgevoerd. De ultieme slaapstad Almere groeit harder dan bij de start was voorzien – in 2015 zal het ongeveer eenzelfde omvang hebben als Amsterdam. Om deze ontwaken-de reus een levendig centrum te geven heeft OMA als het ware twee steden over elkaar heen gelegd. De onderste laag is voor de auto’s, het bovenste niveau – met een structuur die ontleent is aan de middeleeuwse stad – is voor de voetgangers.

Voor een gesloopt deel van Paddepoel, een naoorlogse wijk in Groningen, ontwierp De Nijl Architecten een nieuw bebouwingsplan. Aan de ene kant van het gebied werden nieuwe typologieën ingebracht en aan de andere kant werd de oude verkaveling van grote blokken in ere hersteld.

FLORIS ALKEMADE - DE STEDENBOUWER

Paddepoel ligt langs het Reitdiep. De Nijl Architecten plaatste een haven aan dit kanaal. Door de wijk opnieuw te componeren bracht het bureau het oude en nieuwe deel van de wijk op een logische wijze bij elkaar, verbonden door groen en met de nieuwe haven als centraal element. De aardigheid van de naoorlogse gebieden zit volgens Van Velzen in de herhaling van grote eenheden, door die herhaling gaat het niet alleen om de bebouwing, maar zijn de ruimtes ertussen minsten zo belangrijk. Al twaalf jaar werkt Van Velzen aan de transformatie van de Zuidwestkwadrant in Osdorp, Amsterdam. Ook hier zette De Nijl het motief van herhaling opnieuw in. Aan de randen van het gebied werden parken toegevoegd, door middel van groene stroken verbonden met de wijk en begeleid door reeksen hoogbouw.

“Jullie ingrepen lijken mij sterk geïnspireerd door de naoorlogse traditie”, merkt Luiten op. “Voelen jullie je schatplichtig aan die traditie en bouwen jullie erop voort?” “Ja”, beaamt Van Velzen, “dit soort wijken zijn ontworpen stukken stad die weinig met het onderliggende landschap te maken hebben. Ik ga ervan uit dat daar ontwerpers aan hebben gewerkt die op een heel integere manier bezig zijn geweest. Het gaat dus niet over behoud, maar wel over begrip – begrijpen hoe het in elkaar is gezet.” “In hoeverre staat jullie werk open voor een breuk met het bestaande, voor de afwijking?” vraagt Luiten verder. “Ons werk is niet spectaculair, als je dat bedoelt”, reageert Van Velzen. “Maar die haven in Paddepoel was er niet en is in die zin een breuk met het verleden.” De naoorlogse woningbouw was vaak tijdelijk bedoeld, om de nood te ledigen, vervolgt Luiten, “waarom dan zoveel aandacht voor continuïteit?” Volgens Van Velzen verandert er veel door de jaren heen, maar blijft nog veel meer hetzelfde. “Ik houd niet van een stad die alleen maar uit kortademige fragmenten bestaat. In de centrumgebieden waar OMA werkt is de veranderingspotentie overigens veel groter. Woongebieden beschouw ik als een conventionele opgave, heel anders dan een openbaar gebouw op een bijzondere plek. De conventionaliteit van het wonen is niet gebaat bij hele radicale ingrepen.” Volgens Alkemade is de radicaliteit in het werk van OMA niet per se verbonden met centrumprojecten. “Het gaat veel meer om een mentaliteit. Kijken op welke manier je het beste kunt werken, ook als je bepaalde dingen wilt behouden. Daarbij moeten de generaties na ons ook iets te preserveren hebben uit onze tijd. We moeten dus een zekere radicaliteit ten toon spreiden en het karakter van onze tijd laten zien; niet het verleden kopiëren, maar naar eenzelfde kwaliteit streven.” En, “Voor Almere hebben we een sterk

“HET GAAT NIET OVER
BEHOUD, MAAR WEL
OVER BEGRIP.”

ENDRY VAN VELZEN - DE STEDENBOUWER

Herstructurering
naoorlogse woonwijk
Paddepoel in Groningen
Foto's: De Nijl Architecten

geconcentreerd centrum ontworpen”, vervolgt hij. “Daarmee hebben we bepaalde gebieden ongebruikt gelaten, om daarmee een marge in te bouwen voor latere generaties.” “Zou je kunnen zeggen dat de architectuur en stedenbouw van De Nijl bijdraagt aan tijdloze steden”, probeert Luiten de verschillen samen te vatten, “terwijl OMA werkt aan steden waarin tijdsvakken gemarkeerd worden en die daarmee hun tijdsgeest blijven uitstralen.” “Wij maken plannen met een herkenbare identiteit. Die is niet altijd direct aan een tijd verbonden”, reageert Alkemade. “Dat is niet omdat we telkens een alles-is-anders-show willen opvoeren. Zorgvuldig onderzoek vertalen wij naar een zo radicaal mogelijke oplossing. We doen zo min mogelijk concessies, ook als het gaat om historische continuïteit. Nieuwe toevoegingen worden super zichtbaar gemaakt, om als een soort toverstafje het bestaande te verbijzonderen en een nieuwe functie te geven. Zoals in Zollverein.” ◀

Vernieuwing van de
Zuidwestkwadrant
Amsterdam Osdorp
Foto en illustratie:
De Nijl Architecten

N a verschillende jaren in de Verenigde Staten te hebben gewerkt, treft mij na mijn terugkomst in Nederland de nog altijd enorme potentie van de Belvederefilosofie. Maar mij hebben ook de wat tegenvallende resultaten (en vooral de resultaten die allemaal papier zijn gebleven) getroffen. Het lijkt soms alsof er een enorme machine rond dit thema is ontstaan, die naast het genereren van creativiteit ook spontaniteit en creativiteit heeft gedood en bovendien de broodnodige professionalisering van de aanpak niet heel erg veel verder heeft geholpen.

Erik de Jong

Hoofddocent geschiedenis en theorie van de tuin- en landschapsarchitectuur, Wageningen Universiteit

Ik kan een gevoel van teleurstelling soms niet bedwingen. Als ik bijvoorbeeld kijk naar het project 'Nieuwe Buitenplaatsen', waarin de wens is uitgesproken om het landschap te verrijken door een bestaande rijke typologie te herijken en natuur- en cultuurhistorische waarden, opdrachtgevers en investeerders te verenigen. Dat zou garant hebben kunnen staan voor werkelijke vernieuwing. Maar de resultaten, dat blijkt ook uit recent onderzoek, zijn meestal nogal bedroevend. We zien zeer vlakke nogal historiserende architectuur- en landschapsontwerpen die een gebrekkig kennen of denken van de historische typologie laten zien. Hier hebben de uitgangspunten van de Belvederefilosofie zo goed als nog geen enkele impact gehad op opdrachtgevers, ontwerpers en provinciale overheden. En men moet dan de vraag stellen: blijven die filosofieën dan alleen beperkt tot wanneer iets als een Belvedereproject te boek staat? Het buitenplaatsenlandschap

is een gebied waar een gedegen discussie over geschiedenis, identiteit, behoud en transformatie hard nodig is en gewenst wordt. Dat geldt trouwens voor veel voortbrengselen uit de grote en rijke geschiedenis van de tuin- en landschapsarchitectuur die er ongeïntariseerd, niet systematisch onderzocht en vaak zeer verwaarloosd bijliggen. Bij degenen die dat erfgoed beheren is er een enorme behoefte aan geïntegreerde kennis en methoden die vaak niet aangereikt worden. Het zou dus zin hebben om modelvoorbeelden in de praktijk te ontwikkelen, om daar waar de problemen

bestaan uit te vinden hoe er met historische en bestaande ruimtelijke contexten interdisciplinair kan worden omgegaan, meer dan nu het geval is.

De resultaten van Belvedere geven ook aanleiding te denken dat de geschiedschrijving als een ordening, een analyse en een interpretatie van verleden en context niet geheel parallel loopt aan de behoefte aan wezenlijke kennis en methoden, behalve misschien in de archeologie. Waar ligt nu de mogelijkheid om op wetenschappelijk niveau, en ook andere kennisniveaus, feitelijke kennis en interpretatieve kennis te versterken. Het zelfde geldt voor erfgoedbeheer. Dat is het toekennen van waarden door middel van beschrijving, waardering en inventarisatie van objecten. Je moet immers weten wat je hebt voordat je met iets aan de slag gaat. Maar Nederland, dat zich zo roemt op zijn gemaakte landschap, loopt ver achter in de inventarisatie

van al die objecten die de uitkomst zijn van bewust menselijke interventie en met name van ruimtelijke structuren die kenmerkend zijn voor samenhangende historische ontwikkelingen in het landschap. En juist die structuren, meer dan geïsoleerde objecten, zijn van groot belang als we spreken over de ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteit. Het model van de Hollandse Waterlinie verdient wat dat betreft navolging en zou methodisch en praktisch verder onderbouwd moeten worden met andere voorbeeldstudies. Een van de subdoelstellingen van het Belvedereprogramma is, en ik citeer: "Het stimu-

leren van de kansen van cultuurgeschiedenis als inspiratiebron voor de ruimtelijke inrichting en ontwerp". Ik vind persoonlijk het begrip inspiratiebron veel te zwak. Waarom is de cultuurgeschiedenis geen leidraad en waarom wordt er naast de mogelijkheden ook niet gesproken over de beperkingen en de onmogelijkheden van de cultuurgeschiedenis als leidraad? Als we spreken over een leidraad dan zou dat kunnen leiden tot stringentere en veel minder vrijblijvende interpretaties en een minder willekeurig rondshoppen in de supermarkt van de geschiedenis. De cultuurgeschiedenis zou meer moeten zijn

dan een referentie waar ontwerpers zo graag mee werken. Eerder een structureel verankerde wijze van interpreteren, eigen aan het ontwerpvak dat zelf wordt opgevat als een culturele discipline. Iets waarvan overigens een jongere generatie zich sterker bewust aan het worden is.

Historisch besef bij ontwerpers is van belang, wordt gezegd. Maar waar en vooral ook wat en hoe wordt dat gedoceerd op ontwerpopleidingen? Een historisch besef is bovendien weer iets anders dan cultuurhistorisch besef, want het

“De cultuurgeschiedenis zou meer moeten zijn dan een referentie waar ontwerpers zo graag mee werken.”

veronderstelt verschillende methoden en ook interessegebieden. Geschiedbeoefening is natuurlijk een discipline zoals ontwerpen dat als vak ook is en het zou goed zijn als men op onderwijsniveau een uitwisseling zou organiseren over de status quo van geschiedenis- en ontwerpopleidingen. In Amerika bestaat er een groep 'educators in landscape history and landscape studies', die regelmatig met elkaar over de stand van zaken uitwisselen. Ik geloof dat zoiets nodig is, want cultuurgeschiedenis staat niet gelijk aan ontwerpanalyse, al kan dat als instrument zijn waarde hebben en ontwerpanalyse is een instrumentarium dat door ontwerpers veel wordt gehanteerd.

Ik kan niet anders constateren dan dat bij veel ontwerpers nog vaak verouderde inzichten omtrent de geschiedenis van het ontwerp en hun eigen professie bestaan. En nog een vraag: is architectuurgeschiedenis eigenlijk wel hetzelfde als de geschiedenis van het landschapsonwerp? Niet iedere geschiedschrijving en praktijk van ontwerpen kent dezelfde premissen, maar in debatten en voorstellen worden ze naar mijn idee vaak door elkaar gehaald. Architectuur, archeologie en historische geografie zijn het fundament van Belvedere, maar de specificiteit van de landschapsarchitecten

werd hier vanaf het begin af aan niet een eigen plaats gegund, terwijl in de praktijk blijkt, dat landschapsarchitecten heel veel van het werk opknappen. Het huidige moment vraagt dus om een evaluatie en eigenlijk niet alleen van Belvedereprojecten. Het zou zich moeten uitstrekken naar de rol van geschiedenis in de ontwerpopleidingen in de afgelopen dertig jaar. In mijn eigen onderzoek naar hoe landschapsarchitecten zijn omgegaan met geschiedenis, in de afgelopen dertig jaar tot en met heden, liggen interessante aanknopingspunten en vertrekpunten voor

nieuwe benaderingen. Al deze benaderingen van landschapsarchitecten zijn eigenlijk volkomen individueel gemotiveerd. Er bestaat geen enkele consensus en er bestaat eigenlijk ook geen enkel kritisch moment. Het belang van de intuïtie, en daarmee van de vrije en vaak maar al te persoonlijke interpretatie van ontwerpers speelt nog altijd een belangrijke rol. Dat kan voor creatieve gedachten van zeer groot belang zijn, maar de vraag is of het altijd voldoende is om recht te doen aan cultuurhistorische waarden. Een gedegen benadering zou wellicht geholpen zijn, niet zozeer met feitenmateriaal, als wel met de erkenning dat het ontwerp vaak zelf een complexe cultuurdiscipline is die wortelt in een eigen geschiedenis. Dat vraagt om theorievorming, om reflectie en distantie ten opzichte van de waarden van ontwerpen. Dat eist een kennis van de historiografie, het vak dat de wisselende opvattingen over wat ontwerpen is, traceert en dus ook de plaats van de geschiedenis daarin. Architecten en landschapsarchitecten zijn gebaat bij meer inzicht in het beeld en ook het zelfbeeld dat zij van hun eigen vak onderhouden. Het is maar de vraag of het statische ontwerp als plan, in de traditionele betekenis van getekend resultaat van ruimtelijke keuzes, voor de ontwerper altijd de meest voorname strategie moet zijn als ontwerpproces. Men zou ook

kunnen denken aan modellen die ontleend zijn aan de studie van het historische proces zelf of aan de ecologie, aan het filmscript of de narratieve tekst. Ontwerpdisciplines hebben mogelijkheden, maar ook beperkingen, of ze moeten zich drastisch willen vernieuwen. Overigens geldt deze opmerking, qualitate qua, ook voor de historicus die zich opener ten opzichte van de geschiedschrijving dient op te stellen en bijvoorbeeld voor kunstenaars die zich ook flexibeler ten opzichte van hun eigen discipline en tradities zouden kunnen vinden.

Dat alles vraagt om ontwikkeling van gedegen theoretische principes en begrippen die als toetssteen kunnen dienen en die ook geijkt zijn, niet alleen op nationale ideeën, maar op internationale inzichten en afspraken. Een terminologie die zich zou moeten richten op bijvoorbeeld het al dan niet herdefiniëren van begrippen als 'reconstructie', 'restauratie', 'renovatie', 'ontwikkeling', 'vernieuwing'. Wat verstaan wij onder deze begrippen? Kunnen we daar een afspraak over maken en kunnen we dan ook duidelijk maken als we daarvan willen afwijken? Een nieuw begrip zou dat van 'transformatie' kunnen zijn, als theoretisch begrip. En ook daarvan zouden we de mogelijkheden en beperkingen moeten verkennen, gedefinieerd naar de internationale status quo van zo'n begrip. Een terminologie die in Nederland wordt gebruikt, en begrippen als 'moderniseren', 'regionaliseren', 'vermarkten' en 'musealiseren' hanteert, lijkt misschien heel behulpzaam maar gaat mijns inziens voorbij aan de complexe realiteit van bestaande ensembles. Terminologie kan alleen betekenis krijgen als deze wordt afgemeten aan bestaande en internationale begrippenkaders. Begrippenkaders die in het buitenland beter ontwikkeld zijn dan bij ons en trouwens bij ons vaak niet eens bekend zijn en dus ook niet bediscussieerd en gebruikt kunnen worden.

Alleen dus met een serieus theoretisch fundament en het oplossen van problemen die zich in de praktijk voordoen, zal mijns inziens Belvedere verder betekenis kunnen krijgen voor opdrachtgevers, ontwerpers en historici en alle anderen die zich met deze aanpak verwant voelen. ◀

WETGEVINGSCAFÉ

WELKE ONTWIKKELINGS-
RUIMTE BIEDEN WETTEN
EN REGELGEVING?

In de geest van de wet

Dat wet- en regelgeving vaak als hinderlijk en vertragend wordt beschouwd bij ruimtelijke ontwikkelingen is geen nieuws. Daardoor verliest men maar al te vaak uit het oog, dat dezelfde wet- en regelgeving ook voordelen biedt. En zelfs meer dan we meestal denken. In het Wetgevingscafé op het Belvederefestival werden vijf wetten en regels getoetst aan de uitvoeringspraktijk. Aan de orde kwamen: De Stelling van Amsterdam en de nieuwe WRO, Ruimtelijke ontwikkelingen in Staphorst en de aanwijzing tot Beschermd Dorpsgezicht, Bouwwetgeving en de herontwikkeling van belastingkantoor Puntegale in Rotterdam, de Flora- en Faunawetgeving bij het herstel van Landgoed Broekhuizen in Leersum en de Wet op de Archeologische Monumentenzorg bij nieuwbouw op de Koningshoflocatie in Gouda.

Foto: Stadswonen, Rotterdam

Het bouwbesluit bevat bouwtechnische voorschriften waar- aan alle bouwwerken in Nederland minimaal moeten voldoen. De eisen in het bouwbesluit hebben betrekking op veiligheid, maatvoering, gezondheid, bruikbaarheid, energiezuinigheid en milieu. Zowel nieuwbouw als verbouwingen van bestaande bebouwing vallen onder het bouwbesluit. In de praktijk kan een projectontwikkelaar te maken krijgen met, op het eerste gezicht, tegenstrijdige belangen vanuit het bouwbesluit en zijn intenties om de cultuurhistorische waarden van het gebouw te willen behouden en te ontwikkelen. Zo moet bijvoorbeeld voldaan worden aan regels met betrekking tot brandveiligheid, daglichttoetreding en ventilatie terwijl er vanuit de momentenzorg geen dubbelglas mag worden toegepast en geen extra raamoppervlak mag worden gemaakt. Toch is het, gezien de vele voorbeelden, mogelijk om een goed en rendabel project neer te zetten.

Henk van Zeeland van **Architectenbureau H. van Zeeland**, geeft een toelichting op het project 'Belastingkantoor Puntegale'. Het belastingkantoor Puntegale in Rotterdam, ontworpen in 1932 door architect Hoekstra, is in 1996 gekocht door Stadswonen. Bij de herontwikkeling van het pand tot woningen, kleine kantoren, bedrijfsruimten en ateliers, is gezocht naar creatieve oplossingen om te voldoen aan de eisen van het bouwbesluit. Zo is de massieve gevel op een zodanige manier geïsoleerd dat condens op de zware constructie uitgesloten is, terwijl tegelijkertijd het monumentale gebouw aan de buitenkant ongewijzigd is gebleven. Om te voldoen aan de EPC (Energie Prestatie Coëfficiënt) zijn de kozijnen, met behoud van de oorspronkelijke maatvoering, voorzien van hoogrendement-glas. Het monumentale atrium is overkapt met een glazen dak dat kan worden geopend en dat de ruimte verwarmt, waar ook de omliggende woningen direct profijt van hebben.

Meer informatie:
www.stadswonen.nl

Astrid Aarsen van het **onderzoeksinstituut @MIT** vertelt dat het instrument 'beschermd stads- en dorpsgezicht' al bestaat sinds 1961. Het heeft tot doel de ruimtelijke kwaliteit van gebieden met een bijzonder historisch karakter te beschermen. Het instrument is verankerd in de Monumentenwet. Bij een beschermd stads- of dorpsgezicht gaat het ook om de stedenbouwkundige en landschappelijke structuur van bebouwde en onbebouwde ruimten, de bouwvormen, de samenhang in het gebruik hiervan en de materialisering van de ruimten en objecten. De aanwijzing van beschermde stads- en dorpsgezichten gebeurt op Rijksniveau. Gemeenten zijn verplicht om deze door het Rijk opgestelde waardebeoordeling te verwerken in beleid. Soms leidt dit tot een strikte vertaling van het beschermd stadsgezicht in beleid en daardoor tot weinig ontwikkelingsruimte, waardoor kans ontstaat op middelmatige architectuur.

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN IN BESCHERMD DORPSGEZICHT STAPHORST

Een beschermd stads- en dorpsgezicht biedt echter ook voordelen. Zo zijn ruimtelijke procedures sneller te doorlopen doordat ruimtelijke ontwikkelingen getoetst kunnen worden aan een vastgesteld beleidskader. Daarnaast fungeert het als communicatiemiddel richting bewoners over de cultuurhistorische waarde van het dorp en anderszins over de ruimte die geboden wordt voor ontwikkelingen.

Joops Alsema, burgemeester van Staphorst, illustreert aan de hand van zijn eigen dorp hoe het proces van aanwijzing tot uiteindelijk vernieuwing van het dorp is verlopen. Staphorst is ruim 30 jaar geleden aangewezen als beschermd dorpsgezicht, voornamelijk op grond van het bijzondere bebouwingslint. De gemeente Staphorst streeft het behoud van de cultuurhistorische kwaliteit na, maar wil ook ruimte bieden aan ontwikkelingen. De provincie Overijssel gaf in 2006 Landschapsarchitecten Bosch Slabbers de opdracht om te onderzoeken hoe hiermee zou kunnen worden omgegaan. Deze heeft vervolgens een visie geformuleerd waarin een aantal 'acties' worden voorgesteld. Zo stellen ze bijvoorbeeld voor om de

bestaande singelbeplanting en laanbeplantingen te versterken en om bij nieuwbouw in te spelen op de specifieke kenmerken van de locatie. Doordat de bewoners zijn betrokken bij de ontwikkeling van de visie (door middel van ateliers) zijn ook zij gedurende het proces steeds enthousiaster geraakt over de plannen. De burgemeester zelf gebruikt de visie als communicatiemiddel naar de bewoners om te laten zien waarom bepaalde ontwikkelingen plaatsvinden. Voor meer informatie over de visie zie www.staphorst.nl

Foto: Gemeente Staphorst

BEHOUD IN SITU OP DE KONINGSHOFLOCATIE

Foto: Nout Steenkamp

Sinds de invoering van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg in september 2007 is het verplicht om archeologische waarden zoveel mogelijk in de bodem te bewaren en alleen op te graven indien behoud in de bodem (in situ) niet mogelijk is. De kosten voor eventueel archeologisch onderzoek en noodzakelijke werkzaamheden komen ten laste van de initiatiefnemer. Met de nieuwe wet zijn provincies verplicht tot aanwijzing van archeologische attentiegebieden en verdere uitwerking hiervan in o.a. bestemmingsplannen. Daarnaast is

archeologisch vooronderzoek verplicht. De Wet op de Archeologische Monumentenzorg is de Nederlandse uitwerking van het verdrag van Malta. **René Isarin** van **Past2Present-archeologic** is expert op het gebied van vooral de toepassing van de wet. Tijdens het festival deelt hij zijn net uitgekomen boekje ‘Archeologiesparend bouwen’ uit. Bij de Koningshoflocatie in Gouda is gezocht naar innovatieve methoden om zoveel mogelijk archeologiesparend te bouwen. Hierdoor blijven archeologische waarden behouden en worden tegelijkertijd hoge kosten voor archeologisch onderzoek uitgespaard. Uitgangspunt in Gouda is dat nergens dieper gegraven kan worden dan 50 cm onder het huidige maaiveld. Daarnaast is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande kabels- leidingen- en riooltracés en is gezocht naar andersoortige manieren van funderen, waardoor minder heipalen gebruikt konden worden. “Door vasthoudendheid in aanpak, kwamen ontwikkelaars steeds vaker vooraf zelf met vernieuwende oplossingen, zonder dat daar vanuit de gemeente om gevraagd moest worden”, aldus **Maarten Groenendijk, gemeentelijk archeoloog van Gouda**. De aanpak in Gouda is echter nog lang geen gemeengoed. Een belangrijk onderdeel van het project wordt dan ook een evaluatierapport, waarin alle aspecten, problemen, knelpunten en oplossingen opgenomen worden.

Meer informatie:
Het boekje ‘Archeologiesparend bouwen’ is kosteloos te bestellen via www.archeologic.nl

FLORA- EN FAUNAWETGEVING BIJ HET HERSTEL VAN LANDGOED BROEK-POLDER

Foto: Ank Bleeker en Anneke Nauta Landschapsarchitecten

Martijn van Opijnen van de **Dienst Regelingen van het Ministerie van LNV** legt uit dat de doelstelling van de wet de bescherming en het behoud van in het wild levende planten- en diersoorten is. Het uitgangspunt van de wet is ‘nee, tenzij’. Dit betekent dat activiteiten met een schadelijk effect op beschermden soorten in principe verboden zijn. In de Flora- en faunawet is ook een zorgplicht opgenomen. Deze zorgplicht houdt in dat menselijk handelen geen nadelige gevolgen voor flora en fauna mag hebben. De zorgplicht geldt voor alle planten en dieren, beschermd of niet.

Bij de ontwikkeling van het landschapsherstelplan Landgoed Broekhuizen heeft men in een vroegtijdig stadium rekening gehouden met eventuele beperkingen van de Flora- en Faunawetgeving. Landgoed Broekhuizen, ontworpen door Zocher, is een van de fraaiste voorbeelden van de Engelse Landschapsstijl in Nederland. Eigenaar Staatsbosbeheer heeft bureau Ank Bleeker en Anneke Nauta landschapsarchitecten BNT opdracht gegeven voor een herstelplan. **Vera Geelen** van **Staatsbosbeheer** en **Anneke Nauta** vertellen dat er een zorgvuldig proces is doorlopen om de hoge natuurwaarden te sparen, en tegelijkertijd het oorspronkelijke landschap te herstellen en te ontwikkelen. Tegelijkertijd met het opstellen van het plan is een ecologisch adviesbureau ingehuurd, die parallel een ecologisch herstelplan heeft opgesteld. Hierdoor is een integraal plan ontstaan. Ook zijn er diverse bijeenkomsten met natuurexperts, betrokken organisaties en omwonenden georganiseerd. Uitgangspunt was dat de natuurwaarden per saldo niet achteruit mochten gaan. Zo heeft men ter bescherming van de ringslang, voorafgaand aan de werkzaamheden compenserende maatregelen getroffen, zoals o.a. de aanleg van broedhopen en verbetering van de jachtbiotoop. Daarnaast is gekozen om het landgoed op te delen in zones met intensief en extensief beheer. Rondom het kasteel wordt intensief parkbeheer toegepast en worden o.a. de oorspronkelijke - nu dichtgegroeide - zichtlijnen hersteld. Terwijl elders op het landgoed is gekozen voor extensief beheer waar de aanwezige flora en fauna kan floreren. Opvallend is dat de lokale natuurvoorvechters, die voorheen zeer kritisch waren op het proces en angstvallig de teloorgang van individuele soorten in de gaten hielden, zich nu positief opstellen. Meer informatie: www.hetInvloket.nl

Foto: Provincie Noord-Holland

Linda Jansen van het **Ministerie van VROM** licht toe welke veranderingen er op stapel staan met de inwerkingtreding in 2008 van de Nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO). De nieuwe WRO bouwt voort op de nota Ruimte met het adagium “decentraal wat kan en centraal wat moet”. De bedoeling is dat overheden voortaan pro-actief aangeven welke delen van hun visie moeten doorwerken op andere bestuursniveaus. De verplichte toetsing achteraf van gemeentelijke bestemmingsplannen aan het provinciale streekplan vervalt. Onder de nieuwe WRO wordt dus uitgegaan van overleg en normstelling vooraf in plaats van goedkeuring achteraf. De provincie heeft de beschikking over de provinciale verordening, de proactieve aanwijzing en het inpassingsplan. Door gebruik te maken van deze nieuwe instrumenten kunnen provincies de gemeenten verplichten rekening te houden met landschappelijke effecten.

STELLING VAN AMSTERDAM IN RELATIE TOT NIEUWE WRO

Marlon van Maastricht vertelt dat de **provincie Noord-Holland** met het opstellen van het beeldkwaliteitsplan Stelling van Amsterdam gebruik maakt van de mogelijkheden die de nieuwe WRO biedt. De Stelling - zowel Nationaal Landschap als Unesco-monument - is een 19e eeuwse verdedigingslinie van forten, dijken en sluizen rondom de hoofdstad. Om de kwaliteit van de Stelling zeker te stellen en om ontwikkelaars en gemeenten uit te dagen tot gewenste ontwikkelingen is het provinciale beeldkwaliteitsplan ontwikkeld. De 20 betrokken Noord-Hollandse gemeenten uit de Stellingzone blijven hun eigen bestemmingsplannen opstellen, maar hoeven nu geen eigen beeldkwaliteitsplan meer te maken. Dit scheelt de gemeenten aanzienlijk veel werk en het geeft meer helderheid vooraf. Een ander voordeel is dat de gehele stellingzone met dit provinciale plan in samenhang wordt gezien.

Meer informatie:
www.noord-holland.nl
www.vrom.nl; [zoek op dossier WRO](#)

Ik wil beginnen met een compliment! Het Belvederebeleid zit, als je het bestuurskundig bekijkt, heel slim in elkaar. Men doet aan financieel-economische sturing via de subsidieregeling Belvedere en ILG, men doet ook aan communicatieve sturing via de eigen website en KICH en aan planologische sturing via PKB's en Nationale Landschappen. Er is dus voldaan, als je het louter bestuurskundig bekijkt, aan drie belangrijke, klassieke bestuurskundige succeswetten. Toch lees je voortdurend kritiek op de geringe beleidsprestaties van de cultuurhistorische landschapsbescherming

Fred Kistenkas

Senior docent bos- en natuurbeleid, Wageningen Universiteit

en ook in het veld zou je niks merken van het Belvederebeleid. Zo zou er volgens de Natuurbalans van de afgelopen vijf jaren nog nauwelijks doorwerking zijn in gemeentelijke bestemmingsplannen.

Ik weet, denk ik, hoe dat komt. Men heeft wel gezorgd voor handen en voeten, maar niet voor de scherpe tanden: ondanks alle sturingsinstrumenten, ontbreekt er nog één en dat is de juridische sturing. Het ontbreekt het cultuurhistorische Belvederebeleid aan juridische hardheid, je kunt het niet afdwingen. Je kunt niet naar de bestuursrechter stappen en zeggen: 'pas op, daar verdwijnt weer een stukje cultuurhistorie.' En dat is dodelijk voor beleid. We gaan dezelfde fout maken als we gemaakt hebben met het EHS-beleid (Ecologische Hoofdstructuur), daarmee is het ook droevig gesteld, want ook daar ontbreekt de juridische hardheid.

Laten we eens kijken naar een goed voorbeeld, want dat is er ook, namelijk het natuurbeleid. Dat was tien jaar geleden ook helemaal niks, totdat de habitatrichtlijn van Europa moesten worden geïmplementeerd in een natuurbeschermingswet. Daarmee kon je naar de rechter stappen. Pas toen

een paar jaar geleden rechters de natuurwaardentoets uit de EU-richtlijnen een wettelijke status gaven, was de bescherming van natuurgebieden afdwingbaar. Hetzelfde geldt voor het soortenbeleid.

De les van het natuurbeleid is dus, dat je voor twee dingen moet zorgen: Ten eerste, zorg voor een wet met een afdwingbare, wettelijke toets; dat zou de Belvederetoets kunnen zijn. De tweede factor die succesvol bleek te zijn bij het natuurbeleid was Jaap Dirkmaat, denk maar aan de korenwolf. Want daardoor was ineens

heel bestuurlijk Nederland doordrongen van het feit dat natuurbeleid inderdaad afdwingbaar is. Ik wil nog een belangrijk voorbeeld noemen dat een paar weken geleden is gebeurd. Misschien weet u het nog? De verrommeling van het Groene Hart kwam weer eens ter sprake in verband met een rechtszaak over een recreatiepark. Het was in strijd met van alles en nog wat, maar ruim 70 recreatiewoningen mochten van de Raad van State gewoon blijven bestaan, terwijl we met zijn allen in de Nota Ruimte hadden afgesproken dat openheid juist een kernkwaliteit moet zijn van het als Nationaal Landschap aangeduide Groene Hart, waar dus alleen maar gebouwd mag worden onder strenge voorwaarden. 'Ja, tegenstanders, u heeft gelijk, maar juridisch krijgt u het niet. Mooie woorden uit de nota daar kunnen we juridisch niets mee.' En zo dreigt het ook te gaan met het Belvederebeleid, als je dat niet in een of andere wettelijke toets onderbrengt. De tanden ontbreken. Naast zachte sturing van subsidies is ook de harde sturing van de wettelijke toets noodzakelijk. Als dat niet gebeurt, dan gaat men rommelen en dan verrommelt Nederland.

Om te voorkomen dat het Belvederebeleid

wegzakt en in schoonheid sterft, besluit ik met vier tips:

1) Zorg naast planologische, financiële en communicatieve sturing ook voor juridische sturing, een beproefd succesmiddel; 2) Lobby in Brussel voor een Belvedere-richtlijn. Heeft iemand daar al aan gedacht? Volgens mij doet de Europese Unie dat graag, want zij voert een bittere concurrentiestrijd met de Raad van Europa, die zich zo'n beetje het cultuurbeleid heeft toegeëigend. Dan moet er ook een implementatiewet komen. Als dat eenmaal gebeurd is, dan gaat het goed, denk maar aan de natuurbescherming;

“Men heeft wel gezorgd voor handen en voeten, maar niet voor scherpe tanden.”

3) Zorg voor een strenge toetsing (geen afweging maar echte, harde toetsing) zoals de habitattoets: vijf criteria nalopen waarmee men moet aantonen dat het echt noodzakelijk is dat ergens iets moet verdwijnen. Laat maar uitzoeken of het bijvoorbeeld echt noodzakelijk is, dat die weg verbreed moet worden ten koste van dat mooie slootje, en doe ook alternatievenonderzoek; 4) Tenslotte denk ik dat je ook kunt denken aan cultuurcompensatie. Wat is daar op tegen? Als iets moet wijken omdat bijvoorbeeld de verkeersveiligheid in het geding komt, ga dan na hoe je daar iets kunt compenseren. Zorg dat iets terugkomt wat elders verloren gaat; stel ook cultuurcompensatie verplicht in de wet. ◀

Belvedere is beleid dat zich vooral uit in nota's. Er zijn veel Belvedereplannen gemaakt voor uiteenlopende regio's en er is er ook een verschenen over Staphorst. Wie kent Staphorst niet; die volgens velen achterlijke streek, of ook wel de bible-belt tussen Meppel en Zwolle. Achterlijk of niet, Rouveen en Staphorst (samen genoemd 'De Streek') zijn ook vervat in zo'n mooi Belvedereplan, met als titel: 'Staphorst een eigen wereld'! Wie het leest, komt tot de conclusie dat het hier gaat om een uniek gebied, voor Nederlandse begrippen, ja zelfs op wereldschaal. Door overerving, vermaard dat Staphorst. Prachtige monumentale boerderijen, wel zeshonderd.

Jaap Dirkmaat

Directeur Vereniging Nederlands Cultuurlandschap

“Het grootste gevaar is dat het landschap niet meer wordt onderhouden.”

Fantastisch, langs opstreckende verkaveling, dat slagenlandschap, uniek voor Nederland. Rijdend op de A28 even voorbij de 'Lichtmis', die wonderlijke watertoren, eindeloze lamellen van groene elzensingels, haaks op de weg.

Staphorst - hoe werelderfgoed waardig ook - is vooral een excuus geweest voor de landinrichting (de latere ruilverkaveling.) Al in 1933 werden daarvoor in Staphorst kamerleden rondgeleid om door de Staphorster verkaveling overtuigd te raken, dat bovenregionaal ingegrepen moest worden. Om te beginnen in Staphorst, maar uiteindelijk in het hele land, via landinrichting.

Door Staphorst, met zijn vererving, verloor in feite heel Nederland zijn gezicht. Een lengte van Amsterdam tot Teheran werd er aan elzenhagen geroid. Alleen al in Rouveen maakten 13.000 perceeltjes plaats voor maar 1900. Weg werelderfgoed, weg vaderlandse geschiedenis. Toch bleef een deel gespaard, wat direct achter de huizen lag, genoeg om een Belvedereplan voor te schrijven, behoud door ontwikkeling. Maar een nieuwe ruilverkaveling zorgde voor een nieuwe ontwikkeling. En wat schetst mijn en na vandaag ook uw verbazing: wat nog overeind stond werd alsnog geroid! Kennelijk had men schijt aan het Belvedereplan 'Staphorst, een eigen wereld'! Ja, er worden

Ons landschap gaat in kwaliteit en kwantiteit onverminderd hard achteruit, zowel binnen als buiten de beschermde gebieden. Ook dat zijn niet mijn woorden, maar die van het Natuur- en Milieuplanbureau. En het grootste gevaar is dat het landschap niet meer onderhouden wordt.

Cultuurhistorie in het landschap is het resultaat van menselijk - lees boeren - handelen in het landschap door de eeuwen heen. In het verleden werd dat alles vormgegeven met knotbomen, vlechthekken, lanen, bloemrijke akkers en weiden, sloten, houtwallen, tuunwallen, veldwegen, graften en holle wegen, elzensingels, schurvelingen en wildwallen. Wat een rijkdom aan natuur en schoonheid, alles ademde ambacht en engelengeduld. Veel biodiversiteit en vooral fantastische en ontroerende verhalen. Ja, en daar staan we dan in onze tijd, met onze toevoeging: prikkeldraad, dat de cultuurhistorie ademt van uitgeroeide indianen en dat ons tijdens de Eerste Wereldoorlog bij Verdun door de strot is geduwd. Hoezo ambacht, schoonheid en biodiversiteit? Nee, Nederland weer mooi klinkt afstandelijk, Nederlanders zijn hun smaak verloren.

Toch kunnen we, zowel met het oude als met het nieuwe landschap, wel iets beginnen, het kan wel, maar het kost goud geld. Maar als we denken dat we dat kunnen veiligstellen door regelgeving ben ik het daarin niet eens met collega-columnist Kistekas. Planologische basisbescherming, contouren en andere niksmaatregelen.....Nee, alleen als we ervoor willen betalen is kwaliteit van het landschap, maar ook van de architectuur, te bereiken. En als we dat geld er niet voor over hebben, dan zijn we het gewoon niet waard. Twaalf miljard kost het om ons landschap weer zo te maken dat de individuele boer weer mag gaan spelen met dat landschap, met dat groen, oud of nieuw, als er maar leven in zit en als we er maar weer in mogen wandelen. De winst van het landschap is ook berekend. Als je er in één keer twaalf miljard instopt, heb je twintig miljard winst na aftrek van de kosten. Landschap is te maken, dat kost geld, maar dat verdient je ook terug. Landschap is constant in ontwikkeling en als je constant kwaliteit daarin levert, dan hoeft je die ontwikkeling ook niet zo krampachtig te bekijken. Maar wij hebben de afgelopen decennia te veel ontwikkeld en te weinig kwaliteit toegevoegd. ◀

Koppelen en delen van kennis

BELVEDERE BACKSTAGE

WAT IS DE VOLGENDE GENERATIE?

Onder de noemer 'Belvedere Backstage' nam het Stimuleringsfonds voor Architectuur deel aan het Belvedere Festival en stelde zij haar jaarlijkse presentatie van Belvedereprojecten voor het eerst open voor een breder publiek. Omdat het fonds in 2006 al gebiedsvisies onder de loep heeft genomen, is deze keer gekozen voor de presentatie van kennisprojecten en projecten waarin nieuwe opgaven zijn verkend.

Deze besproken projecten zijn niet direct gericht op uitvoering, maar meer op het verkennen van nieuwe methoden en technieken die benut kunnen worden bij het ontwerpen met geschiedenis. Voor al deze projecten geldt dat ontwerpers en onderzoekers samen optrekken in de uitvoering. Onder leiding van Janny Rodermond, directeur van het fonds, werden vijf projecten toegelicht en becommentarieerd rondom de centrale vragen hoe cultuurhistorische kennis geproduceerd kan worden, welke cultuurhistorische kennis nodig is en hoe deze inzetbaar is bij het ruimtelijk ontwerp.

Grootschalige projecten

Twee projecten waren gericht op bijzondere opgaven: een visie voor het **Noordzeekanaalgebied** (gepresenteerd door **Frank Suurenbroek** van INBO) en een **Verkenning van de Grenslandschappen** (uitgevoerd en gepresenteerd door **Mark Eker**). Het Noordzeekanaalgebied kent een hoge dynamiek en snelle transformatieprocessen. Kun je cultuurhistorie en snelle door economische motieven ingegeven processen met elkaar verenigen?

Het tegengestelde gaat op voor het project Grenslandschappen: vergeten gebieden die echter wel steeds belangrijker worden door het internationale verkeer. Coreferenten **Berno Strootman** en **Jos Bazelmans** (RACM) prezen de twee projecten vanwege hun innovatieve opzet, maar door het grote schaalniveau bleek het in beide gevallen toch lastig om de cultuurhistorische entiteiten van de gebieden te benoemen. Hetzelfde geldt voor het **Landschapsplan voor Zuid-Limburg**, dat werd gepresenteerd door **Klaas Kerkstra** (WUR). Volgens co-referent **Jan Kolen** (VU) is het vooral van belang om het landschap vanuit al zijn gelaagdheid te benaderen en niet te veel te focussen op enkele aspecten. In algemene zin zou er meer aandacht moeten zijn voor de wijze waarop het ontwerp iets kan toevoegen aan de gelaagdheid van het landschap.

Nieuwe vormen kennisontsluiting
De laatste projecten, de **Creatieve piramide** van Den Bosch (gepresenteerd door **Nicole Segers**) en **Ontwerpen met een biografie van de Zandstad**, www.zandstad.nl (toegelicht door **Koos Bosma** en **Iris Burgers**, VU) zijn gericht op nieuwe vormen van kennisontsluiting. In het geval van Den Bosch worden de verhalen van de bewoners van Den Bosch over de Zuid-Willemsvaart opgetekend en toegankelijk gemaakt via een website. De verhalen worden gebruikt voor een ontwikkelingsvisie van het gebied. Aantrekkelijk is het bottom-up karakter van het project. Volgens coreferent **Sjoerd Cusveller** zouden de initiatiefnemers nog een stap verder moeten zetten naar een werkwijze waarin de creatieve piramide verbonden kan worden aan de concrete opgave. Naar zijn idee is het hierbij van belang om een hiërarchie in kennis aan te brengen. Deze laatste vraag dook ook op in de discussie over Ontwerpen met een biografie van de Zandstad. Dit project is een voorbeeldproject van het fonds dat is uitgevoerd onder leiding van Koos

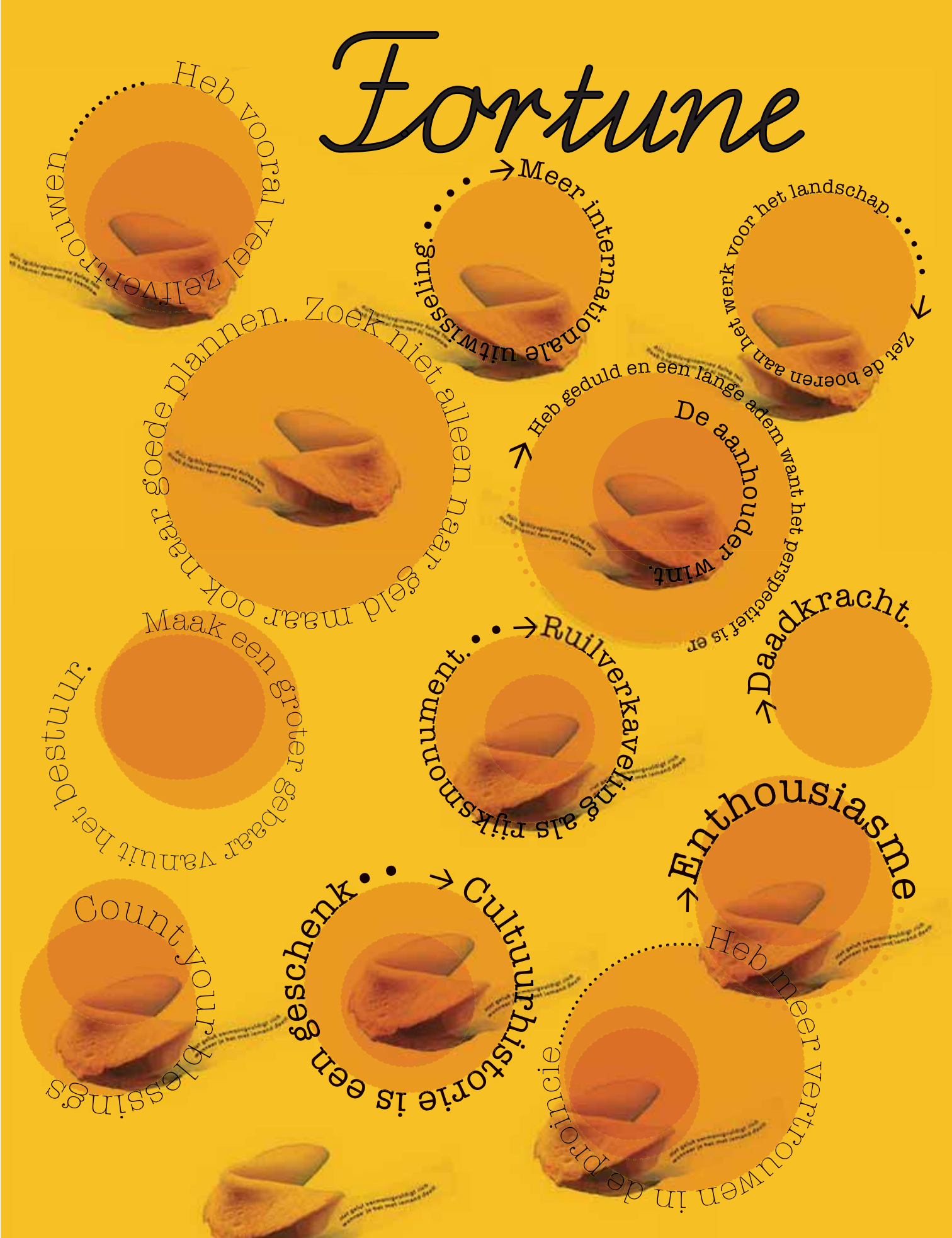
Bosma. Het is opgebouwd rondom de website www.zandstad.nl en bevat een zeer uitgebreide reeks aan (beeld)informatie en datavisualisaties van Noordoost-Brabant. Het idee achter de interactieve website is om de gelaagdheid van het landschap en de steden in woord, beeld en met tools te presenteren. Coreferent **Henk Baas** (RACM) miste in de website een overzicht van de meer feitelijke en op het object gerichte benadering van

cultuurhistorie. De presentatie van Zandstad werd afgesloten met het uitreiken van het fondsmagazine Podcasting Cultuurgeschiedenis. Case: de toekomst van Zandstad.

Slotdiscussie
De slotdiscussie richtte zich op de vraag welke cultuurhistorische kennis geproduceerd moet worden. Volgens de deelnemers is er niet zozeer een kennisprobleem, maar is de beschikbare kennis slecht toegankelijk. Kennisbronnen zouden gekoppeld en gedeeld moeten worden. Daarnaast is het vooral zaak om de ruimtelijke planvorming zodanig te organiseren dat cultuurhistorische kennis daadwerkelijk kan worden ingebracht. Cultuurhistorie drukt zich immers niet alleen materieel uit. ◀

Presentatie belvedereprojecten
Het Stimuleringsfonds voor Architectuur subsidieert jaarlijks ruim dertig Belvedereprojecten. Elk jaar selecteert het fonds vijf tot acht afgeronde projecten en presenteert deze aan de adviescommissie, het bestuur van het fonds en een kleine kring genodigden. Coreferenten reageren op de projecten en aan de hand van een aantal thema's vindt er een discussie plaats over de wijze waarop de projecten uitvoering geven aan het Belvederebeleid. Deze intensieve bijeenkomsten worden gekenmerkt door een kritische en open houding van de deelnemers en felle discussies onderling over de resultaten. Daarnaast wordt de dag ook aangegrepen om te reflecteren op de adviezen van het fonds en het werk van de adviescommissie.

10.30 ► PLATTE-
LANDERS

11.00 ► 11.15 WAAR WIJ WONEN

11.45 12.00 ► DE RIJN 2007

12.30 12.45 13.00 ► DE UITBREIDING VAN
POLDER MASTENBROEK

13.45 14.00 ► DE WIMBY!-METHODE &
PLAN JE EIGEN RUIMTE

15.00 ► 15.30 NATIONALE
LANDSCHAPPEN

regie Tjeerd
Broekhuizen en Rob
Vermaas
productie Mrs.
Moon Productions,
2006

regie Jan Bosdriesz
productie IdtV-Dits,
2005

regie Jord den Hollander,
2007

regie Sjaak Langenberg en Theo van den
Aker in opdracht van Provincie Overijssel,
2004

Productie Tegenlicht VPRO
2007
Plan je eigen ruimte
productie Erfgoed Nederland,
2005

regie Miranda Majoor
productie Mrs Moon Produc-
tions, 2007

Belvedere bios

De regeling projectsubsidies Belvedere heeft naast visies, rapporten, manifestaties e.d. ook een groot aantal films en televisieseries opgeleverd. Een handjevol films en televisieafleveringen is op het Belvedere Festival vertoond. Voor vragen over deze en andere opbrengsten van de subsidieregeling kunt u terecht bij de helpdesk van projectbureau Belvedere 030 230 5010, info@belvedere.nu of bij het Stimuleringsfonds voor Architectuur, 010 436 1600, sfa@archfonds.nl.

Colofon

BelvedereMagazine is een eenmalige uitgave van projectbureau Belvedere, Postbus 389, 3500 AJ Utrecht, T: (030) 230 50 10, E: info@belvedere.nu
www.belvedere.nu

Teksten: Rita Brons, Sandra Greeuw, Lotte Haagsma, Mark Hendriks, Mirjam Kapelle, Anton van Renssen, Anouk Schuitemaker, Marjo Stam, Frank Strolenberg.

Fotografie Belvederefestival:

Hans Hordijk

Stills columnisten:

Hadewich van Daalen

Ontwerp: fieldtrip studio

Redactie en samenstelling:

Mirjam Kapelle en Marjo Stam (Schrijfschap)

Druk: ImagoPrinting

Oplage: 4.500 exemplaren

maart 2008

Organisatie BelvedereFestival
1 november 2007

Producent: Projectbureau Belvedere

Coproductenten:

Dienst Landelijk Gebied

Habiforum

Nationaal Restauratiefonds

Nirov

Projectbureau Nieuwe

Hollandse Waterlinie

RACM

Stimuleringsfonds voor Architectuur

Uitvoering:

Bureau DE LIJN

Marbles

